

Vasné Tóth Kornélia

„A magyar bortermelő lelki alkata”

Bodnár Sándor szőlős-boros ex libris gyűjteménye

„Folyékony aranyrögökként gördülő
magyar könny!
Istennők,
tüzes görög szűzek fűszeres könnye,
kit még Zeusz is ünnepekkor
emelhet ajkaihoz!
[...] Mert nem bor ez csak, hanem jelkép,
ilyet tud ez a föld,
ilyet tudnak a gazdái,
s nemcsak bosszújuk hatalmas olykor,
hiszem,
hanem egyszer jókedvüinktől is dörgő lesz még
a Kárpátok medencéje!” (Kiss Benedek: *Tokaji Aszú*)¹

A táj-ember-kultúra viszonyrendszere a szőlő- és borkultúrát is magában foglalja. A szőlő kultúrtörténete összekapcsolódik az emberiség történetével. Ahol csak termesztették, kezdettől fogva szent és isteni növénynek, életfának, az élet és halál jelképének tekintették. A szőlő levének erjesztésével készült ital, a bor már az ókorban nagy tekintéllyel bírt mint életelixír, a halhatatlanság, emellett az igazság, az életöröm jelképe. „In vino veritas” (borban az igazság) – vallották már az ókorban. (1. ábra)

A görögök Dionüszosban, a rómaiak Bacchusban a bor istenét tisztelték. A Bibliában Noé volt az első szőlősgazda, aki, miután bort ivott, megrészegetett.

A bor az Újszövetségben mint Krisztus vére, az élet szimbóluma jelenik meg, Krisztus pedig szőlőtőként. Ahol szőlőt ültettek és ehették-ihaták a tőkék termését, ott jólét és biztonság volt.

„A borivásnak ugyan nincs múzsa, de ha nincs is, helyesen jó bort csak az tud inni, aki múzsa nevelésben részesült, állandóan költőket olvas, muzsikát legalább hallgat, ha maga nem is csinál és képekben gyönyörködik” – írja Ham-

1. ábra. *Fery Antal fametszete (1963)*

¹ KÖDÖBÖCZ 2016, tavasz, 166–167.

vas Béla *A bor filozófiája*² című munkájában a borkultúra és a művészet kapcsolatára utalóan. A szőlő- és bormotívumot évszázadokon át irodalmi, képzőművészeti alkotások sora veszi tárgyául; festményeken, domborműveken, szobrokon, vázákon, korszokon, serlegeken való ábrázolásának világi és keresztényi felfogásával egyaránt találkozunk. Ezúttal a téma megjelenítését a képzőművészet egy kevésbé ismert műfaján, az ex libriseken és – velük szorosan összefüggő – alkalmi kisgrafikákon keresztül mutatom be, kutatva az ábrázolások kontextuális tényezőit, civilizációs és reprezentatív szerepét is. Választ kaphatunk arra, milyen szerepet tölt be ez a kisgrafikai műfaj mint a nemzeti kulturális örökség része magyarságképünk alakításában és a vizuális kultúra jellegzetességeit kutató művészet- és kultúrtörténeti diskurzusban.

A magyarság borkultúrája – történeti visszatekintés

A Kárpát-medence borkultúrájára, borászatára nagy hatással volt a térítő bencés, majd a később megtelepedő tanítórendek, valamint a bevándorló telepések Itáliából, Burgundiából, Anjouból és a Rajna völgyéből hozott tudása, ízlésvilága.³

A magyar bor külkereskedelméről az első jelentős adatok a középkorból valók, amikor is híressé váltak a délvidéki, a Szent György-hegyi és az észak-magyarországi borok. Az Anjou-kor fellendülésével nőtt meg a kiviteli tevékenység, Sopron vált a nyugat felé irányuló borexport központjává. Nagy Lajos királynak volt köszönhető az északi, északkeleti borkivitel fejlődése.⁴ A három részre szakadt Magyarországnak a törökök által meg nem szállt területeiről származó bort részeltették előnyben a külföldi vásárlók, így előtérbe kerülhetett Sopron, Pozsony és Tokaj-Hegyalja. Fontos piaca volt a magyar bornak Lengyelország és Oroszország.

A 18. században Mária Terézia megtiltotta a magyar bor Ausztrián túli kivitelét, így az szinte teljesen eltűnt az európai országok piacáról. Túl sok szőlőfajta termelt, nem alakulhatott ki standard minőség, ami szükségszerű stagnáláshoz, sőt visszaeséshez vezetett. Ezért szorgalmazta Széchenyi István a tudományos tapasztalatok modern alkalmazását és a specializálódást a bortermelés terén is.⁵

Az 1867-es kiegyezés után kismértékű fejlődés következett be borászatunkban. A múlt századfordulón óriási pusztítást végzett a filoxerajárvány a szőlőállományban, aztán újabb sokkhatást jelentett az I. világháború és a trianoni békeszerződés, amikor ültetvényeink egyharmada és a belföldi piac kétharmada is elveszett. A gazdasági világválság, majd a II. világháború okozta károk után az 1950-es években az államosítással párhuzamosan az addig szervesen összetartozó két tevékenységet, a szőlészetet és a borászatot politikai okokból szétválasztották, és az utóbbit teljes egészében államosították. A hatvanas évek végén, 1968-ban beve-

² HAMVAS 2022, 70.

³ Dr. MÉSZÁROS, *A magyar bor története*.

⁴ VÉCSEY 2013.

⁵ *Uo.*

zetett új gazdasági mechanizmus a borászatban is érezte pozitív hatásait, a nagyobb vállalati önállóság és anyagi érdekelttség ezen a területen is ösztönzőleg hatott a termelés növekedésére. A bortermelés tekintetében e korszakban továbbra is a minőséget semmibe vevő mennyiségi termelési szemlélet volt az uralkodó, amely a hazai borfogyasztás drasztikus visszaeséséhez vezetett. A szőlőtermesztésben a gépesítés fokának növelése ugyan a szőlő terméshozamának a növekedését eredményezte, de ez továbbra is a minőség rovására történt.

A borfogyasztás és -termelés az 1989-es rendszerváltás óta komoly átalakuláson ment át hazánkban, a privatizáció révén magánborászatok alakultak. A mennyiségi helyett fokozatosan teret hódított a minőségi bortermelés és -fogyasztás. Ennek köszönhető, hogy a borhoz kapcsolódó különböző rendezvények (borkóstoló, borkiállítás, borvásár, borfesztivál, borbemutató, borverseny, szüreti felvonulás, szakmai konferencia), és ezzel összefüggően a borturizmus jelentősége is megnőtt az elmúlt évtizedekben.

A Tokaj-hegyaljai történelmi borvidék kultúrtáj

A szellemi kulturális örökség „olyan szokás, ábrázolás, kifejezési forma, tudás, készség – valamint az ezekkel összefüggő eszköz, tárgy, műalkotás és kulturális színhely –, amelyet közösségek, csoportok, esetenként egyének kulturális örökségük részeként elismernek. Ez a nemzedékről nemzedékre hagyományozódó szellemi kulturális örökség [...] az identitás és a folytonosság érzését nyújtja számukra, ily módon segítve elő a kulturális sokszínűség és emberi kreativitás tiszteletét.”⁶ Nemcsak az egyes nemzeteknek, országoknak, hanem az egész emberiségnek léteznek olyan helyei, kulturális és természeti javai, melyek méltók a megőrzésre és megóvásra.

Magyarország 22 borvidéke közül Tokaj-Hegyalja a világ első zárt borvidéke. Ez hazánk történelmileg leghíresebb bortermő területe, az ország északkeleti részén húzódik, 3-4 km szélességben, 87 km hosszúságban. A térséget az UNESCO Világörökség Bizottsága 2002-ben vette fel a világörökségi listára „Tokaj-hegyaljai történelmi borvidék kultúrtáj” néven.

E vidék neves költőinket, íróinkat is megihlette. A 19. századból Petőfi Sándor szavaival: „E városokban laknak, e hegyeken, az öröm istenei, innen küldik szét a világba apostolaikat, a palackba zárt aranyszínű lángokat, hogy prédikálják a népeknek, miszerint e föld nem siralomvölgye”.⁷ Krúdy Gyula a 20. század elején e szimbolikus képpel mutatta be a tokaji régiót: „Távol kódébe vesző Kopasz, vén történelmi kapuőr a magyar Kánaán bejáratánál”.⁸ (2. ábra)

⁶ *Szellemi kulturális örökség Magyarországon*. – Az UNESCO 2003-ban fogadta el a szellemi kulturális örökség védelméről szóló törvényt.

⁷ PETŐFI 1967, 365.

⁸ KRÚDY 1959, 157. – A kötetben a Kánaán „Kánaán” alakban szerepel.

2. ábra. Fery Antal fametszete (1985)

A vidéken a szőlőkultúra a messze múltba nyúlik vissza, Erdőbényén, Mádon, Tállyán a kőzetekben miocén korból származó ősszőlő-levéllenymatot találtak.⁹ A térségben az elmúlt századok során fokozatosan vonták művelés alá a hegyoldalakat és az alja, sík vidékeket is. A borvidék 27 települést foglal magában, jelképe és egyik központja Tokaj városa (itt jött létre a Világörökségi Bormúzeum), nevezetesebb bortermő helyei még: Tállya, Tarcal,

Tolcsva, Szántó, Mád, Zombor, Sárospatak és Sátoraljaújhely. Az egész borvidék borát általánosságban tokajinak nevezik.

A Tokaj-hegyaljai Borút egyik kiindulópontja, hazánk egyik kapuja északról Sátoraljaújhely. Az erdővel és szőlőkkel borított vulkanikus hegyek (Magas-hegy, Kecse-hát, Sátor-hegy, Köves-hegy, Vár-hegy, Boglyoska, Szár-hegy) kiváló termőhelyei a finom tokaji boroknak. A hűvös pincékben a tokaji pincékre jellemző pincepenész finom prémként von be mindent. A hagyomány szerint az első aszúbort Szepesi Laczkó Máté (1567 vagy 1576–1633)¹⁰ református prédikátor készítette el a városhoz tartozó Oremus-dűlőben álló présházában Lorántffy Zsuzsanna fejedelemasszony számára húsvétra, úrvacsorai bornak.¹¹ Mai ismereteink szerint a módszer valójában évszázadokon át alakult ki. Az „aszú szőlő” kifejezést pedig már Szikszai Fabricius Balázs használta 1574-ben írt, 1590-ben kiadott latin–magyar szótárában.¹²

Sátoraljaújhelyen két híres pincesor alakult ki az évszázadok folytán, az egyik az Ungvári, a másik a Zsólyomkai pincék. Az Ungvári pincerendszer 2002-től lett a világörökség része. Az 1200-as évek végén pálos rendi szerzetesek kezdték építtetni. A 15–30 méter mélyen fekvő pincék több kilométer hosszú, többszintes, bonyolult rendszert alkotnak, Magyarország legrégebb építészeti relikviái. Állandó 8–12 °C hőmérsékletükkel, 90–95%-os relatív páratartalmukkal ideális érlelő- és tárolóhelyei a nemes tokaji boroknak.¹³

A tokaji borra szépirodalmi művek sora reflektál. Első világirodalmi említése a 16. század végéről való, az első magyar költői dicséret Moldovai Mihály 1587 körül írt *Állapotomat jelentem*¹⁴ című versében olvasható. A tokajit mint a legjobb bort irodalmunkban a 18. század elején kezdték gyakrabban említeni, a sárospataki, debreceni diákköltők előszeretettel verselték meg. Igazi világhírnevét II. Rákóczi

⁹ *A tokaji borvidék* 2003, 66.

¹⁰ Születési éve bizonytalan, a szakirodalmakban kétféle dátummal fordul elő. Sátoraljaújhelyi emléktábláján az 1567-es évszám szerepel. – *Szepesi Laczkó Máté-emléktábla*. A továbbiakban: *Szepesi*.

¹¹ PISKOR 2021. – A dátumot illetően nagy a bizonytalanság, a szakirodalmak többféle évszámot írnak, néhol 1631 szerepel, másutt 1650, de utóbbi nem lehetséges, hiszen Laczkó Máté 1633-ban Erdőbényén elhunyt.

¹² PETNEKI 2016, augusztus, 52.

¹³ *Farkasfogu pincesorok között II*.

¹⁴ *Régi magyar költők tára, XI*, 1999, 373–376.

Ferenc fejedelem alapozta meg azzal, hogy rendszeresen ajándékozta diplomáciai céllal. A tokaji Rákóczi-birtokon készített aszúbor XIV. Lajos francia király így dicsérte: „C’est le roi des vins, et le vin des rois” („a királyok bora, a borok királya”).¹⁵

Johann Wolfgang Goethe német író, költő fő művében, a *Faust*-ban (1808) Auerbach pincéjében szerepelteti a tokajit. A bort Heinrich Heine német költő is dicsérte.

A reformkorban hazánkban Tokaj, a tokaji bor szakrális tartalmakkal telítődő szimbólum lett, mint ahogy a Kunsághoz a gabona képe társult; mindkettő a bőséget és jólétet fejezi ki, erre reflektál Kölcsey Ferenc a *Himnusz*-ban: „Értünk Kunság mezein / Ért kalászt lengettél, / Tokaj szőlővesszein / Nektárt csepegtettél.”¹⁶ „A legnagyobb magyar”, Széchenyi István borkatalógusaiban mindig a tokajit az elsőként, jelezve, hogy „Tokaj olvasztott aranya” a hungarikumok között is egészen kivételes helyet foglal el.¹⁷

Bodnár Sándor sátoraljaújhelyi kertészmérnök, borász bemutatása

A Tokaji történelmi borvidék neves borásza volt a sátoraljaújhelyi Bodnár Sándor (1939–2020) kertészmérnök, a Tokaj-hegyaljai Állami Gazdasági Borkombinát borászati főosztályvezetője, aki 1992-ben alapította családi vállalkozását, a Bodnár Pincészetet. (3. ábra)

3. ábra. Bodnár Sándor fotója
(A kép forrása: *Pro Urbe díj Bodnár Sándornak = Bor és Piac*, 2019. 10. 26.,
<https://borespiac.hu/2019/10/26/pro-urbe-dij-bodnar-sandornak/>)

¹⁵ PETNEKI 2016, augusztus, 52.

¹⁶ KÖLCSEY 1954, 329.

¹⁷ KÖDÖBÖCZ 2017, nyár, 30.

A jeles szakember 1939. augusztus 2-án született Tiszalökön. Középiskolai tanulmányait 1953–1957-ig Nyíregyházán a Mezőgazdasági Technikumban végezte. Ezt követően felvételt nyert a budapesti Kertészeti és Szőlészeti Főiskolára, melynek elvégzése után 1962. február 1-től kezdett dolgozni a Tolcsvai Állami Gazdaságban. A borászat, a borkultúra elhivatott képviselőjeként megalapozója lett a Tolcsván létrehozott több mint 200 ezer palackos Tokaji Muzeális Borok Gyűjteményének, mely 2002-ben vált a Tokaji borvidékkel együtt a világörökség részévé.¹⁸

1963-ban költözött Sátoraljaújhelyre és házasságot kötött dr. Veress Judit doktornővel, aki egész élete során támogató háttérrel biztosított elképzelései megvalósításaihoz. Három gyermekük született, Judit, Beáta és Zsófia; közülük ketten a mai napig Sátoraljaújhelyen élnek a családjukkal.¹⁹

Bodnár Sándor 1971. január 1-től az akkor megalakult Tokaj-hegyaljai Állami Gazdasági Borkombinát borászati főosztályvezetője lett. 1987-ben egyetemi doktori címet szerzett a Kertészeti és Élelmiszeripari Egyetemen. Munkája elismeréseként 1990-ben borászati igazgatóvá, majd borászati vezérigazgató-helyettesé neveztek ki. 1994-ben ment nyugdíjba.²⁰

A kezdeményezésére 1992-től alapított Bodnár Pincészet Borház²¹ a 13. százból való pincéje a Pincék völgyében található Sátoraljaújhelyen. Szőlőültetvények a kiváló fekvésű déli lejtőn a sátoraljaújhelyi Köves-hegyen, közvetlen a borház felett a Magas-hegyen, valamint Bodrogolaszi határában, a Somos-dűlőben fekszenek.²² Széles körű tokaj-hegyaljai szőlőválasztékkal – furmint, hárslevelű, sárgamuskotály és zéta – rendelkeznek. Bodnár Sándor legfőbb célja volt az európai szintű modern borászat kialakítása. Úgy épített ki egy modern nagyüzemi borászatot, hogy közben megőrizte a hagyományos tokaji borkészítési technológiát. A családi vállalkozás borainak sikere a mai napig a kiváló alapanyagok, a kíméletes szőlőfeldolgozásnak, az évszázados kézműves hagyományoknak és a jelenkor legkorszerűbb technikájának köszönhető.²³

Bodnár elkötelezettségét mutatja, hogy számos szőlészeti-borászati szervezet tagságába tartozott. 1987-ben alapítója és szervezője – kezdetben nagymestere – volt a Tokaji Vinum Regum Rex Vinorum Borlovagrendnek. Ez nagyrészt tokaji bortermelőkből alakult, azzal a céllal, hogy a borvidéket egységesen képviselje Magyarországon és a világban.²⁴ Pincészetével a borturizmus fellendítését szorgalmazó, 1997-ben alakult Tokaj-hegyaljai Borút Egyesületbe is csatlakozott, melynek tagjai – a minősített, a legmagasabb szintű borászati-borkóstolási szol-

¹⁸ *A Tokaji Muzeális Borok Gyűjteménye.*

¹⁹ *Pro Urbe díj* 2019.

²⁰ *Szakmai önéletrajz, dr. Bodnár Sándor* 2008. – Köszönet Bodnár Juditnak, hogy rendelkezésemre bocsátotta az önéletrajzot.

²¹ *Bodnár Pincészet Borház.*

²² *Bodnár Pincészet Borház, Programturizmus.*

²³ *Uo. és Tokajvinum Hungaricum Egyesület.* – A továbbiakban: *Tokajvinum.*

²⁴ *Tokaji Borlovagrend.*

gáltatást nyújtó pincék – megkapják a Tokaj-hegyaljai Borút emblémát.²⁵ Bodnárt 2003-ban a sátoraljaújhelyi székhelyű Világörökség Ungvár Egyesület elnökének választották. (Azóta ez a szervezet megszűnt.) Tagja lett a 2004-ben megalakult Tokajvinum Hungaricum Egyesületnek, mely a tokaj-hegyaljai borászati tradíciókat követő borászokat és borászatokat tömöríti annak érdekében, hogy a tokaji bor valóban megmaradjon hungarikumnak.²⁶ Elindítója és évekig fő szervezője volt a Sátoraljaújhelyen mára már hagyományos ünnepnek számító Szent Vince-napi ökumenikus szőlő- és borszentelésnek.²⁷ A Zsolyomkai Nyitott Pincék Napja rendezvénysorozaton a borbíráló és a szakmai zsűri vezetőjeként vett részt sok éven át.

Életében a borászati tevékenység mellett nagy hangsúlyt kapott Sátoraljaújhely múltja és jelene. A rendszerváltás után a helyi Városvédő és Szépítő Egyesület alelnökeként részt vett a Magyar Kálvária revitalizációjában. Kezdeményezésére az I. világháborúban elesett katonák emlékére a Hősök temetőjében keresztet emeltek, Szepsi Laczkó Máténak 1991-ben emléktáblát állítottak a Kossuth téren.²⁸

Bodnár Sándor munkásságáért több elismerésben részesült. 2008-ban a Tokaji Borvidéken az év borásza lett,²⁹ a Tokaji Borvidékért emlékdíjat kapott. 2019-ben a sátoraljaújhelyi önkormányzat Pro Urbe díjjal tüntette ki.

2020 decemberében bekövetkezett halála után a család folytatta a borászat üzemeltetését egyik veje, Repei József vezetésével. A vendéglátásért, rendezvény-szervezésért a vendéglátó üzemgazdász végzettségű Bodnár Judit a felelős, a másik két lány – Zsófia és Beáta – az értékesítés területén segítik a borászat működését, bel- és külföldön jelentős forgalmat bonyolítanak.³⁰

Bodnár Sándor ex libris gyűjteményének keletkezése, rendszere

Bodnár Sándor borászati tevékenysége egy különleges kiágazásának tekinthető főként szőlős-boros vonatkozású ex libris és kisgrafikai gyűjteménye. Több évtizedes elhivatott gyűjtőmunkájának eredményeként körülbelül ötezer darabos kisgrafikai kollekcióna tett szert, melynek jelentős hányadát teszik ki a szőlős-boros témájú lapok, kiemelkedő helyet foglalva el Magyarországon – és nemzetközileg – az ilyen témájú gyűjtemények között. Hobbiként egyik kedvenc időtöltése volt a szőlészet és borászat kultúrtörténetét bemutató, a szőlészek és borászok életvilágát közvetítő kisgrafikák, ex librisek beszerzése és rendszerezése. A grafikák egy része több hazai és külföldi kiállításon szerepelt. Szándékai szerint a gyűjteményt a megújuló sátoraljaújhelyi Bortemplomban kívánta elhelyezni és

²⁵ *Tokaj-hegyaljai Borút.*

²⁶ *Tokajvinum.*

²⁷ *Pro Urbe díj 2019.*

²⁸ *Pro Urbe díj 2019; Szepsi.*

²⁹ *Dr. Bodnár Sándor lett az év borásza a Tokaji Borvidéken 2008.*

³⁰ *Bodnár Pincészet Borház.*

bemutatni,³¹ amely Európában egyedülálló kiállítás lenne, és – reményei szerint – a város idegenforgalmi látnivalóit bővítené, a borturizmus jegyében.

Egy *ex libris* gyűjteményről szóló tudományos diskurzus kiterjedhet a gyűjtemény keletkezésére, a kollekció rendezési elveire, a gyűjtő kapcsolati hálójára, nemzetközi kapcsolatrendszerére, a saját nevére készített és másoktól beszerzett *ex libris*ekre, a grafikák ikonográfiájára. Ezeket veszem sorra a következőkben.

A gyűjtemény rendszerét tekintve albumokba, dobozokba helyezett grafikai lapokról van szó, az *ex libris* eredeti, könyvhöz kötődő funkciója – a könyvek kötéstábláinak belső felére ragasztva jelölje a könyv tulajdonosát – a 20. századtól elhalványodott. A 20–21. század *ex libris* gyűjtői, melyre Bodnár gyűjteménye is érzékletes példa, lapjaikat jórészt albumokban (országok, grafikusok vagy témák szerint rendszerezve) tartják, és cseretárgyként adják-veszik őket. A tematika szerint rendezett gyűjtemények vagy gyűjteményrészek irányulhatnak többek között a régi (16–19. századi), jórészt heraldikus *ex libris*ekre, vagy a modern *ex libris*ek széles motívumkincsét követve orvosi-gyógyszerészeti, jogi, bányászati, vallási tárgyú, topografikus (tájat, épületet bemutató), virágos, numizmatikai, bélyeggyűjtéssel, étkezéssel kapcsolatos, szőlős-boros, zenei, erotikus, vasúti témájú, illetve valamely állatot (például kutyát, macskát, baglyot) ábrázoló lapokra.³² Az irodalmi témájú lapok egy sokak által gyűjtött csoportja a Don Quijote-ábrázolások, emellett Sárkányölő Szent György alakja is gyakori szereplője a grafikáknak. Némelyek napjainkban is portrékat, mások heraldikus ábrájú lapokat gyűjtenek, az egykori nemesi, címeres családi *ex libris*ek emlékét őrizve. Van, aki valamely ország grafikusait, vagy egy-két konkrét grafikust részesít előnyben. A legtöbben főleg a minőségre – és nem a mennyiségre – törekednek a gyűjtés során. Gyakori a különböző gyűjtési területek összekapcsolása, például az *ex libris* gyűjtők gyakran bélyegeket, címkéket vagy érmekeket is gyűjtenek. Bizonyos *ex libris*ek feliratukban is utalnak a témájukra: az *ex musicis* zenei témájú, az *ex numismaticis* éremgyűjtéssel, az *ex philatelicis* bélyeggyűjtéssel, az *ex vinis* borral, az *ex gastronomicis* és *de re coquinaria*³³ felirat az étkezéssel kapcsolatos, az *ex geographicis* földrajzi-utazási témájú, az *ex eroticis*, illetve a *sex libris* erotikus tartalmú ábrát jelöl stb.³⁴ Az „*Ex libris Tokajensibus*” szöveg közvetlenül is utal a Tokaj-hegyaljai borvidékre. Az *ex libris*ek tipológiájához mindezek irányt adhatnak. (4. ábra)

A gyűjtemények gyarapításának egyik legegyszerűbb módja a csere. Ehhez saját névre szóló *ex libris*ekre, illetve másoktól kapott duplumpéldányokra van szükség. Némelyek örökléssel vagy vásárlással jutnak nagyobb kollekcióhoz. Sok gyűjtőt a

³¹ *Pro Urbe díj* 2019.

³² A modern magyar *ex libris*eket 14 fő tematikai csoportban mutatja be a következő albumszerű kötet: VASNÉ 2016.

³³ Az 1968-as comói XII. Nemzetközi *Ex libris* Kongresszus egyik témáját jelöli. – STUDIOSUS 1975, 1, 12.

³⁴ VASNÉ 2017, 142.

4. ábra. Fery Antal fametszete (1984)

műfaj személyessége, intimitása vonz: a grafikusoktól névre szóló lapokat rendelhet, saját szempontok (megjelölt szöveg, téma) szerint.

A gyűjtés a legtöbb esetben nagyarányú szakmai felkészültséget igényel. Egy kiterjedt gyűjtemény létrehozásához tájékozottnak kell lenni a gyűjtési tárgy mibenlétét, típusait, készítési módját, értékét, rendszerezési, tárolási lehetőségeit illetően.³⁵ A kollekció áttekinthetősége elengedhetetlen feltétel, már csak a gyors visszakereshetőség érdekében is. A gyűjtésben, a bel- és

külföldi kapcsolatrendszer kiépítésében nagy segítséget jelentenek a kisgrafikai körök, egyesületek, melyek programokkal (kiállítások, kongresszusok stb.), cserelistákkal segítik tagjaik egymásra találását. Ilyen értelemben mondhatjuk, hogy a kisgrafikagyűjtés nemcsak műgyűjtés, hanem emberi kapcsolatok építése is. Az ex librisek „nem ismernek nyelvi, ideológiai, politikai határokat, csak a művészi szépség és az emberi értékek törvényeihez igazodnak”³⁶ – fogalmazott egy ismert gyűjtő, Semsey Andor.

Bodnár Sándor 1972-ben vált aktív ex libris gyűjtővé, ekkor lett tagja a Kisgrafika Barátok Körének,³⁷ első lapjai is ebből az évből valók. Maga nyilatkozik a *Kisgrafika* folyóirat 1974/3. számában arról, hogyan került figyelme középpontjába ez a műfaj. Réthy Istvánnal, a KBK titkárával 1974. júniusban és júliusban folytatott levelezéséből³⁸ megtudjuk, hogy Réthy kérésére írta meg bemutatkozó cikkét a *Kisgrafika* folyóirat számára. A szöveghez illusztrációul saját névre szóló ex libriseiből is küldött egy-egy példányt Réthynek, aki ezek egy részét megtartotta cserealapként. Részlet Réthy válaszleveléből: „A mi a cikket illeti köszönöm. - A lap részére a Diskay ducot kérjök. [...] A 3 Feszt lapot, 1 Jakubowsky lapot és Kühn lapot mellékelten visszaküldöm. - Kérésednek megfelelően. - A 3 Huszár lapot, 1 Menyhárt és Deák lapot magamnak megtartottam, ha erre jársz, majd visszonzom. - Bizonyára lesz mivel.”³⁹ A cikk végül Fery Antal egy és Vecserka Zsolt két, Bodnár nevére szóló ex librisével jelent meg.⁴⁰

Bodnár Sándor életében fontos állomást jelentett, amikor 1970-ben szolgálati célból – a Tolcsván létesítendő szőlészeti-borászati múzeum számára gyűjtve irodalmi anyagot – kiutazott a lengyelországi Tarnóba, Lippóczy Norbert (1902–1996) Tokaj-Hegyaljáról származó agrármérnökhöz.⁴¹ Lippóczynak egyedülálló szőlészeti-borászati vonatkozású irodalmi és képzőművészeti anyag, köztük je-

³⁵ *Uo.*, 135.

³⁶ Dr. LENKEY 1994, 29.

³⁷ Bodnár Sándor belépési nyilatkozata 1972.

³⁸ Bodnár Sándor levele 1974; Réthy István levele 1974.

³⁹ Réthy István levele 1974. – Eredeti helyesírással, formázással közölve.

⁴⁰ BODNÁR 1974, 3, 30–32.

⁴¹ VASNÉ 2019a, 111–112.

lentős mennyiségű ex libris volt a birtokában. Számos gyűjtővel levelezett a világ minden tájáról, fokozatosan bevezetve a szőlős-boros ex librisek „divatját”. Így vallott ex libris gyűjteménye keletkezéséről: „Az ex libris gyűjteményem összegyűjtését a szőlőhegyekkel koszorúzott gyönyörű Tokaj-Hegyalja sugallta, amely egyben a szülőházam is, ahol családom két évszázadon át foglalkozott szőlőműveléssel. Én magam, ma szülőföldemtől messze, a tradicionálisan testvéri Lengyelországban élek, ott teremtettem magamnak egy miniatűr világot metszetekből, könyvekből, ex librisekből és egyéb apróságokból.”⁴² 1969-ben megalapozta a Magyar Mezőgazdasági Múzeum ex libris gyűjteményét azzal, hogy szőlős-boros témájú ex libriseit, közel 800 könyvjegyet – több magyarországi, szegedi, debreceni kiállítás után – a múzeumnak ajándékozta. Az ex libris anyagból a Budapesten rendezett XIII. Nemzetközi Ex libris Kongresszus egyéb eseményeivel párhuzamosan 1970 őszen a Magyar Mezőgazdasági Múzeum kiállítást rendezett.⁴³ Az 1972-es második kiállításon már 1505 lapot állítottak ki. Mindkét alkalommal katalógus is készült. Azóta a múzeum gyűjteménye újabb darabokkal bővült, Lippóczy és mások adományából napjainkra több mint 6000 ex librist, kisgrafikát őriz.⁴⁴ A gyűjtést az alkalmi grafikákra is kiterjesztették.

Bodnár számára a Lippóczyval való személyes találkozás adott impulzust saját ex libris gyűjtemény létrehozására, lengyelországi barátjához hasonlóan az önki-fejezés egy formájának tekintette a szakmájával szorosan összefüggő szőlős-boros kisgrafikák gyűjtését. „Az ex libris gyűjtés a napi borászati feladatok mellett más irányú és teljesebb életet ad, kikapcsolódást, felüdülést jelent számomra”⁴⁵ – írta. Ezen túl a Tokaj-Hegyalja szőlő- és borkultúrájával összefüggő irodalmi, képzőművészeti és tárgyi anyag gyűjtését, megmentését is szívügyének tekintette.⁴⁶ Lippóczyhoz hasonlóan boroscímkével is foglalkozott.

Kisgrafikai anyaga gyarapítására sokat levelezett, az elsődlegesen gyűjtött szőlős-boros mellett kollekciónak más tematikájú lapok, és az ex librisek mellett alkalmi grafikák is találhatóak. A beérkező lapokról érkezésük sorrendjében katalógust vezetett, melyben a következő tematikai jelölést vezette be: B = boros (rózsaszín karton), E = egyéb (sárga karton), R = régi (fehér karton) ex librisek. E csoportok szerint, és grafikusai rendben sorszámozta és adatolta az ex libriseket. Az összevont cédulakatalógusban a grafikusok neve alapján, ábécérendben lehet keresni.

A gyűjtemény grafikai lapjait – a bevett gyűjtői szokást követve – országok, azon belül a grafikusok ábécérendjébe sorolta. A következő korabeli országnevek találhatóak az anyagban: Amerikai Egyesült Államok, Ausztria, Belgium, Bulgária, Csehszlovákia, Dánia, Dél-afrikai Köztársaság, Franciaország, Hollandia, Jugo-

⁴² TÓTH 2005, 683.

⁴³ Ezen Lippóczy 781 lapját mutatták be, a gyűjtő ekkor maga is ellátogatott Magyarországra. A kiállítás katalógusa: *Szőlő és bor 1970*.

⁴⁴ MATITS 2019, 230.

⁴⁵ BODNÁR 1974, 3, 31.

⁴⁶ BODNÁR 1974, 3, 30–32.

szlávia, Lengyelország, Magyarország, Nagy-Britannia, Német Demokratikus Köztársaság, Német Szövetségi Köztársaság, Norvégia, Olaszország, Románia, Spanyolország, Svájc, Svédország és a Szovjetunió. A legtöbb grafikával a magyarországi alkotók szerepelnek, majd Románia, a Német Szövetségi Köztársaság és az NDK következik. A többi ország egy vagy két dobozzal képviselteti magát a gyűjteményben, illetve olyan is előfordul, hogy egy doboz vegyes tartalmú, azaz több ország grafikusai szerepelnek benne.

1974-re Bodnárnak 2200 lapja gyűlt össze, melyből 487 db volt a szőlős-boros témájú. 1978-ban jelent meg a Tokaji Helytörténeti Múzeum kiadásában a *Szőlő és bor az ex libriseken és alkalmi grafikákon*⁴⁷ (1978) című katalógus, melyben 343 grafika leírása szerepel a gyűjteményéből. Ezt a Tokaji Helytörténeti Múzeum által kiadott művet maga Bodnár Sándor válogatta és szerkesztette, a bevezetőt Lippóczy Norbert írta. Lippóczy ebben utal Hermann Jung német művészettörténész, szőlészeti szakíró 1973-ban kiadott *Wein-Exlibris aus 21 Ländern* című könyvére, mely Bodnár Sándort a 6 legnevesebb európai szőlős-boros ex libris gyűjtő között említi, hazánkból még Semsey Andort sorolva ide.⁴⁸

A Magyar Mezőgazdasági Múzeum anyagát folyamatosan gyarapító Lippóczy Norbert mellett Bodnár Sándor szőlős-boros kollekcója vált az egyik legjelentősebb ilyen témájú gyűjteménnyé hazánkban. Lippóczy Norbert öccse, Miklós (1913–2004)⁴⁹ – bár szintén neves szőlős-boros ex libris gyűjtő lett – élete nagy részét Passaicben (USA) töltötte, ex libriseivel az Amerikai Magyar Múzeumot gyarapította.

A hazai szőlős-boros típusú magángyűjtemények között megemlítem még Solti László (1933–)⁵⁰ pécsi szőlész-borász üzemmérnök, szaktanár kollekcóját, aki a Kisgrafika Barátok Köre pécsi szervezetének tagja, az ottani Bacchus Borklub vezetője volt. Többezres gyűjteményében különösen sok lap szól Bodnár Sándor és Lippóczy Norbert, a külföldiek közül Herbert Schwarz és Alma Petz nevére. A kollekcójában szereplő ex librisek és borcímkék között a tokaji Béres Béla, Pap Miklós és az egri Nagy István borára is találunk utalást – mindhárman bortermelők. Ebergényi Tibor (1912–1987), az egri Heves Megyei Könyvtár igazgatója főként szőlőtermesztő hobbijára utaló, szőlős-boros ex libriseket gyűjtött. Az egri kisgrafikakör titkári tisztét egykor betöltő Nagy István (1936–) egri bortermését hirdeti számos nevére szóló ex libris és borcímké. Béres Béla (1912–1997) tokaji esperes-plébános, borász, Tokaj város díszpolgára (1988) Sátoraljaújhelyen született. Több évtizeden át gyarapodó nagy barokk egyházművészeti gyűjteményt hozott létre, emellett ex libriseket is készített, többet szőlős-boros témában.⁵¹ A térség szőlészeti-borászati életébe bekapcsolódva Béres pincéje jól ismert lett borairól, aszúja számos érmet nyert. (5. ábra)

⁴⁷ BODNÁR 1978.

⁴⁸ BODNÁR 1978, [4.]; JUNG 1973, 11.

⁴⁹ VASNÉ 2019a, 110–111.

⁵⁰ VASNÉ 2019b, 6–7.

⁵¹ VASNÉ 2021c.

5. ábra. Andraskó Károly grafikája

Bodnár Sándor folyamatosan bővülő szőlős-boros ex libris gyűjteményét külföldön is többször bemutatta. 1980-ban Kronachban Bodnár és Lippóczy Norbert gyűjteményéből közös kiállítást rendeztek *Wein und Rebe. Internationale Exlibris-Ausstellung aus der Sammlung Bodnár (Ungarn) und Lippóczy (Polen)* címmel. A németországi tárlat 825 ex libris leírását tartalmazó katalógusában⁵² Lippóczy Norbert előszava és Herbert Schwarz kronachi könyvtárigazgató bevezető tanulmánya német és magyar nyelven is olvasható. A bemutatott anyag az 1978-as tokaji kiállítás lapjaiból és az azóta gyűjtött alkotásokból nyújtott ízelítőt, Bodnár gyűjteményét 411 grafika képviselte.

Újabb állomást jelentett 1987-ben a kitzingeni nemzetközi kiállítás *Wein und Rebe. Internationale Exlibris-Ausstellung aus der Sammlung Bodnár (Ungarn) und Schwarz (Deutschland)* címmel. A frankeni borvidék szívében rendezett tárlaton Herbert Schwarz kronachi könyvtárigazgató gyűjteménye darabjaival egészültek ki Bodnár lapjai. Ehhez szintén készült katalógus,⁵³ melybe Herbert Schwarz és Berecz József könyvtáros előszava németül és magyarul is bekerült. Bodnártól 404 számozott kisgrafika szerepel a kiadványban.

Bodnár gyűjteménye két évtized alatt, az 1970–80-as évek során nemzetközi szintű cserével mintegy ötezer darabosra növekedett. A kiállítások révén különösen a szőlős-boros témájú lapjaira irányult a figyelem. Az országok szerint elkülönített, 43 doboznyi kitevő grafikai gyűjtemény kb. egyharmadát teszik ki ezek a lapok. Bodnár Sándor az 1990-es években, a privatizáció, a Bodnár Pincészet és Borház megalapítása és nyugdíjba menetele után már egyre kevesebb időt tudott fordítani kisgrafikai gyűjteménye gyarapítására.

A szőlős-boros ex librisek mint az emlékezet helyei. A Bodnár Sándor nevére szóló ex librisek

Az ex libris műfaj, esetünkben egy adott ex libris gyűjtemény bemutatása, a művek ikonográfiájának megfejtése interdiszciplináris jellegű kutatásokra ad lehetőséget. Ezek a létrejöttük szerint kétpólusú művek elemezhetők a képzőművészet, a készítés, a grafikus oldaláról; emellett a művelődéstörténet, a készítettő, a műgyűjtés vonatkozásában. A modern ex librisek jelentős része a grafikus és a készítettő párbeszédékeként valósul meg, mindkettejük szándékát, személyiségjegyeit

⁵² *Wein und Rebe* 1980.

⁵³ *Wein und Rebe* 1987.

tükrözi. A grafikák az „emlékezhelyek” (lieux de mémoire) egy fajtájaként is interpretálhatók, ikonográfiájuk révén – a készítőn és a készítettön túlmutatva – tágabb közösség számára is felidézik a múlt közös és közösen átélhető részleteit. A Pierre Nora francia történész által bevezetett emlékezhelyek formái, fajtái lehetnek az intézmények, topográfiai adatok, tárgyak, objektumok, kulturális alkotások, társadalmi szokások.⁵⁴ A földrajzi helyek mellett tehát személyek, tárgyak, sőt ünnepek, történelmi események, képzőművészeti és irodalmi alkotások is átélényegülhetnek az emlékezet helyeivé, melyek folyamatosan reflektálnak a társadalmi és kulturális viszonyokra, körülményekre. Egész tájegységek – esetünkben a Tokaj-hegyaljai történelmi borvidék – is válhatnak a kulturális emlékezet közegévé, amelyek a közösség tudatában szemiotizálódnak.⁵⁵ Tokaj így értelmezve túlmutat önmagán, a kollektív nemzeti emlékezet hordozója.

A következőkben a tokaj-hegyaljai borász, Bodnár Sándor gyűjteményén keresztül a kultúrtörténet specifikus részét képező szőlős-boros motívumvilágú ex libriseket mint mnemotoposzokat (emlékezeti helyeket) és a nemzetkarakterológia hordozóit mutatom be, a hozzájuk kapcsolódó narratívákkal és viszonyrendszerrel.

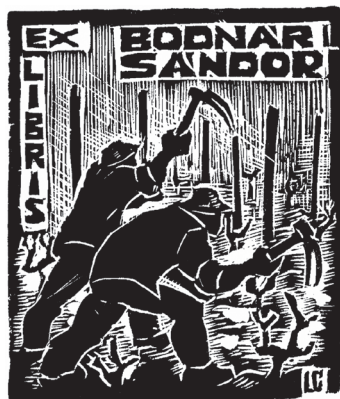
A gasztronómia, az ételekről és italokról szóló diskurzus a képzőművészet egyik jellemző témájaként az ex libris műfaj esetében is kialakított egy sajátos motívumvilágot. A szőlős-boros ex librisek készítői nagyrészt szőlészettel-borászattal foglalkozó szakemberek, akik valamely borvidéken élnek. Ez az életforma sokuknál a családban hagyományozódik tovább, az életstílus művészetbe való átörökítésének egyik módja a téma grafikákon való láttatása, illetve gyűjtők esetén ilyen témájú grafikák készíttetése, rendelése. Ez figyelhető meg Tokaj-Hegyalja vonatkozásában a szőlős-boros ex librisek divatját elterjesztő Lippóczy Norbert, illetve Bodnár Sándor esetében is.

Tokaj-Hegyalján a szőlőtermesztés mint táji elem meghatározza a borvidék képzőművészetben való megjelenési formáit, lehetőségeit. A művészi alkotásokon való megjelenítés – az emlékállítás egy fajtájaként – visszahat a bortermelő vidék és a magyarság önreflexiójára. A bor civilizációs jelenség, mely erősíti a helyi identitást, közösségi létformát, kulturális párbeszédre ad lehetőséget hazai és külföldi borkedvelők, borászok között. Ennek a párbeszédnek egyik formáját jelentik a kisgrafikák. „Könyvből, borból és barátságból a legöregebbjét” („Livro, vinho e amigo o mais antigo”, „Llibre, vi e amich lo millor lo més antich”) – hirdette több gyűjteményi grafikája révén Bodnár Sándor.

Az „ex vinis” lapok mint grafikai és kultúrtörténeti, a szőlő- és borkultúrát bemutató képi dokumentumok változatos motívumkincset, nagy variabilitást mutatnak. Idetartozik a szőlőskert, szőlőtőke, szőlőbokor, a szőlővesszők, szőlőfürtök, emellett a szőlőművelésre utalóan a kapáló, metsző emberek, illetve – a hasznosításra, feldolgozásra utalóan – a szüret, a bor, a borospohár, a hordó, a borospince stb. megjelenítése. (6. ábra)

⁵⁴ GYÁNI 2000, 82.

⁵⁵ ILYÉS 2006, 59.

6. ábra. Lavotha Géza fametszete (1978)

A szőlőnek és a bornak a képzőművészetben, a grafikákon való megjelenését vizsgálva a szőlő gyakran önmagán túlmutató, komplex jelentéstartalommal bír, metaforikus szerepet tölt be. A bor is megjelenhet önmagára utalóan (mint előállított termék), például a boroshordó, a borosüveg, borospohár ábrázolása esetén; másrészt reprezentatív vagy vallási funkciójára reflektálva. Némely *ex libris* szövegében is hordozza a szőlős-boros vonatkozást: *ex vinis, ex vinis prosit, prosit BUÉK*. Részben idesorolhatók az étkezéssel kapcsolatos, *ex gastronomicis* feliratú grafikák is.

A szőlős-boros *ex libris*ek legautentikusabb, a tulajdonosra leginkább jellemző képviselői Bodnár Sándor kisgrafikai kollekciónak a saját nevére készült lapok.

A gyűjtemény gyarapításának egyik bevett módjaként Bodnár számos – több mint félszáz különböző – *ex librist* készíttetett a nevére szólóan, amelyek duplum példányaival cserélt hazai és külföldi gyűjtőkkel. A neki grafikát alkotók közt említhető Dániel Viktor, Diskay Lenke, Fery Antal, Stettner Béla, Huszár István, Lavotha (Lavotta) Géza, Kamper Lajos, Menyhárt József, Nagy Árpád Dániel, Várkonyi Károly, a romániai magyar Deák Ferenc, id. Feszt László, Imets László, Kósa Bálint, Molnár Dénes, Szalay Csilla, Torró Vilmos, Vecserka Zsolt, a román Franz Illi, a lengyel Wojciech Jakubowski, a német Fitz Kühn, a spanyol Oriol M. Diví, emellett az egykori Szovjetunió területén élő Lev Beketov és Peteris Upitis. Némelyikük több *ex librist* is készített Bodnár számára, a legtöbbet Lavotha Géza és Fery Antal.

Bodnár Sándor nagyon jó barátságban állt a Tokaj-Hegyalján, Erdőbényén született Lavotha (Lavotta) Géza (1926–1999) rajztanárral, népművelővel, az Erdőbényei Kisgaléria alapítójával, aki rendszeres vendége volt. Lavotha sokoldalúságát mutatja, hogy alkotásai közt festmények, linómetszetek, fafaragások, rézdomborítások, tűzzománcok, szobrok, grafikák, *ex libris*ek egyaránt helyet kaptak.⁵⁶ Bodnárt nemcsak kisgrafikákkal, hanem fafaragással, festménnyel is megajándékozta. Ő készítette a legtöbb nevére szóló *ex librist*. Alkotásain a szőlő- és bortermelés, a szőlőfeldolgozás folyamatai és eszközei a maguk sokféleségében jelennek meg. Szőlőkapáló, -metsző emberek mellett az egyik Bodnár nevére szóló grafikán dézsában zúzóbunkóval muszkolják a fürtöket a sajtolás előtt. Az egykarú emelő elve alapján, gerendával és csavarral működő bálványos vagy regős prést is bemutatja az egyik lap. A boroshordó a pincéket bemutató grafikák elengedhetetlen eleme, emellett gyakran ábrázolt pincefelszerelési tárgy a lopótök – a gazdák ezzel adnak kóstolót, szívják a bort kisebb borivó edényekbe, bokályokba, poharakba. Ezt a műveletet is bemutatják Lavotha grafikái. (7. ábra)

⁵⁶ Lavotha Géza 2000, 96–97.

7. ábra. Lavotha Géza fametszete (1978)

A vizsolyi református templomot Szent Kristóf – az útonjárók patrónusa – alakjával bemutató, szintén 1972-ben készült ex libris vallási üzenetet hordoz. Kristófit kivirágzott botja miatt a kertészek, gyümölcskereskedők is tisztelik. A megrakott szekéren sorakozó gabonaszákok és a szőlőfürt utal a térségben folyó gabona- és szőlőtermesztésre, ezek egyúttal a bőség és jólét szimbólumai. E jelképek gyakori motívumai Fery Antal az 1970–80-as években Bodnár Sándor részére rendszeresen készített alkalmi grafikáinak és újévi lapjainak, kiegészülve a békére utalóan galambbal és a „Bort, búzát, békességet!” jelszóval. A köztük lévő jó kapcsolatot mutatja, hogy Fery Antal 1976-tól 1988-ig minden évben készített újévi grafikát Bodnár Sándor nevére.⁵⁷ Az 1985-ös évet búcsúztató grafikán például Tokaj látképe szerepel a város fölé magasodó Kopasz-heggyel, balról szőlőtöke látható. Egy 1988-as sátoraljaúj helyi Fery-kiállításon Bodnár Sándor a következő szavakkal méltatta fametsző barátja kisgrafikai munkásságát: „Jellemző rá a kitűnő komponáló készség, a határozott véső kezelés, a csodálatos betümentsző technika, a fekete-fehér felületek dinamikus és harmonikus játéka.

Alkotásaiban szívesen fordul a népművészeti motívumokhoz, a természet ábrázoláshoz, a portré ábrázolásban egészen egyedül állók a művészet, irodalom, természettudomány, történelem nagy egyéniségei. [...] Kiemelkedők a műemlékeket ábrázoló kisgrafikai és a szőlős-boros motívumu ex librisei. Az utóbbiak

⁵⁷ BIHARI 2021.

⁵⁸ Fery Antal élete 2005.

A szerencsi Fery Antal (1908–1994) a másik fametsző grafikus, akivel Bodnár közelebbi kapcsolatban állt, már csak a két város közelsége miatt is. Fery Antal a szőlő eredetere utaló kisgrafikája 1972-ből egyike a Bodnár által elsőként készített ex libriseknek. Erdőbénye egyike Tokaj-Hegyalja legrégebbi településeinek, valaha a tokaji bor előállításának egyik legnagyobb központja volt. Itt került elő a miocén kori ősszőlő, a *Vitis Tokaiensis* levelének lenyomata.⁵⁷ Sajnos a fosszilis lenyomatról mára csak rajz maradt fenn a bécsi Természettudományi Múzeumban, ezért is nagy érték Fery Antal „*Vitis Tokayensis* Stur. Erdőbénye” feliratú ex librise Bodnár nevére, mely e rajzot örökíti meg. (8. ábra)

8. ábra. Fery Antal fametszete (1972)

inditéka a szőlőföldből, a gyökerekből, Tokajhegyalja szeretetéből vulkányszerűen tör elő. Az azonos témájú művekben is rendkívüli változatosság és az invenció készség dominál. Az ex librisen visszatükröződik a megrendelő a gyűjtő lelki világa, gondolat világa, ami valóban csak a nagy művészek különleges adottsága.”⁵⁹

Menyhárt József (1901–1976), „Debrecen krónikása” számtalan, a város utcáit, tereit megjelenítő művet, rézkarcokat és fametszeteket készített.⁶⁰ Bodnár számára alkotott fametszetén is – mely a heliocentrikus világkép megalkotója, Nikolausz Kopernikusz (1473–1543) születésének 500. évfordulójára készült 1973-ban – a naprendszer és Kopernikusz portréja mellett elmaradhatatlan a megrendelő hobbijára utalóan a szőlőmotívum ábrázolása.

A Budapesten élő Stettner Béla (1928–1984) grafikus, szobrász 1959–1984 közt volt a Kisgrafika Barátok Köre művészeti vezetője. 1979-ben készített Bodnár nevére linómetszetű ex librist boroshordón ülő, borospoharat és szőlőfürtöt tartó nőalakkal. (9. ábra)

9. ábra. Stettner Béla linómetszete (1979)

A nyíregyházi Huszár István (1925–2004) festő, grafikus sematikus nőalakjai hordókkal, borosüvegekkel szintén a borkultúrát népszerűsítik.

„A bortól az okos okosabb lesz, a buta butább” – olvashatjuk a debreceni Várkonyi Károly (1913–2001) ex librisén 1978-ból, melyen a hatalmasra növesztett Dionüszosz (Bacchus)-fej a mitológia világát hívja elő a bor és mámor istene szerepeltetésével. Itt egy kalapos magyar ember emeli koccintásra a korsóját a bor istene felé.

Nagy Árpád grafikus fia, Nagy Árpád Dániel (1922–1985) „Ex libris ing. Bodnár Sándor” feliratú grafikáján (1980) egy – a Dionüszosz kíséretéhez tartozó félig ember, félig állat, kecskelabú, patás – faun és egy meztelen nimfa a vállukra vetett boton hatalmas szőlőfürtöt visznek. (Ez a kép párhuzamba állítható a bibliai Józsué és Káleb Kánaánból való hazatérését megjelenítő grafikákkal.)

Kupáját megemelő király és királynő látható Diskay Lenke (1924–1980) Budapesten élő pedagógus, grafikus a vörös-fekete színek erőteljes kontrasztjára építő alkotásán, melyen a foltoknak legalább akkora jelentőségük van, mint a vonaloknak. Diskay az ex libris műfajának világhírű művelője volt, színes fametszetű ex libriseivel nagy sikert aratott, számos nemzetközi ex libris pályázaton díjazott lett. Hagyatékát az MNMKK Országos Széchényi Könyvtár Térkép-, Plakát- és Kisnyomtatványa őrzi. Bodnár nevére szóló ex librise szerepelt a 2009-es OSZK-beli ex libris kiállításon, melyen a grafikák hat nagyobb csoport köré

⁵⁹ Fery Antal grafikusművész 1988. – Eredeti helyesírással, központozással közölve.

⁶⁰ VASNÉ 2015, 96.

szerveződtek: költők-írók, képzőművészek, szakírók, neves ex libris gyűjtők, természettudósok és zenészek ex librisei.⁶¹ (10. ábra)

Deák Ferenc (1935–2013) Munkácsy-díjas magyar grafikus- és könyvművész az erdélyi magyar folyóirat- és könyvgrafika egyik legtöbbet foglalkoztatott és legsokoldalúbb személyisége,⁶² 1995-től a szegedi Mozaik Kiadó munkatársa volt. Bodnár Sándor nevére szóló ex libriseinek képi világában találkozhatunk a trónusán ülő, serlegből ivó asszír király megjelenítésével, illetve a középkor lovagvilágát idéző, zenélő alakok dekoratív ábrájával. Műveit sűrű motivikus háló, aprólékos kidolgozottság jellemzi. (11. ábra)

A kovásznai születésű Torró Vilmos (1935–2001) munkáinak témavilága a háromszéki táj, a hétköznapok megragadó mozzanatai, történelmi események és arcképek. Grafikákon is szereplő kiváló karakterei, portréi a magyar történelembé, irodalomba nyújtanak betekintést.⁶³ A Torró család részére készített számos újévi, BÚÉK-lapján szerepel a szőlős-boros motívum. A Bodnár Sándor nevére szóló linómetszetű ex libris főszereplője a szőlősgazda, kezében borospohárral.

A fametszetű ex librisek közül kiemelkednek az erdélyi Imets László, Kósa Bálint és Vecserka Zsolt alkotásai. A csíkszeredai születésű Imets László (1934–) kenyérkereső munkája mellett 1966-tól kezdett el fametszéssel foglalkozni, illusztrátorként is ismertté vált. Bodnár nevére szóló népies hangulatú ex librisei – vállukon teli szőlőskosarat cipelő, szüretelő asszonyokkal, illetve italizó férfiakkal – hitelesen közvetítik a borvidéken élők életformáját. (12. ábra)

10. ábra. *Diskay Lenke*
fametszete (1972)

11. ábra. *Deák Ferenc*
rézkarca (1973)

12. ábra. *Imets László*
fametszete (1978)

⁶¹ *Ex librisek a Nemzeti Könyvtárban: Diskay Lenke hagyatéka* 2009.

⁶² SIMÓ 2013.

⁶³ PÉTER 2022.

Kósa Bálint (1932–2017) Olasztelken született, már gyerekkorában nagyon szépen rajzolt. A Bolyai Tudományegyetem biológia–kémia szakán végzett, de a Képzőművészeti Egyetemre is el-ellátogatott. 1968-ban Sepsiszentgyörgyön a múzeum képtárában megtekintette Gy. Szabó Béla fametszet-kiállítását, ezt látva határozta el, hogy maga is kitanulja a fametszést. Gy. Szabó öt éven át tanította és egyengette művészi pályáján.⁶⁴ Így jutott el arra a magas szintre, melyet a Bodnár Sándor részére 1976-ban és 1980-ban alkotott ex librisek is mutatnak. A letisztult vonalakkal, biztos rajz- és metszőtudással készült kompozíciók visszaadják az általa annyira kedvelt növény- és állatvilág szépségét. A betűket is mesterien építi be az elrendezésbe. A szőlőfürtök körül repkedő pillangó több alkotásán is megjelenik.

13. ábra. Vecserka Zsolt fametszete

A marosvásárhelyi Vecserka Zsolt (1941–2016) mestere szintén Gy. Szabó Béla volt. Fametszetei a fény-árnyék hatások visszaadására is törekedő vonalgazdag kompozíciók. A Bodnár pincéjére utaló ex libris, szíriomszerűen szétnyíló geometrikus motívum pincebejárattal, szőlőfürttel 2021-től a pincészet szimbolikus logójaként szerepel a boroscímkéken. (13. ábra)

A román Franz Illi (1932–) grafikáján – az ex librisek kezdeti, a családi címereket ábrázoló funkciójára utalóan – a címerpajzs fő elemét képezi a szőlőtő, körben is szőlőfürtökkel. E grafika fekete-fehér és színes változata is fennmaradt.

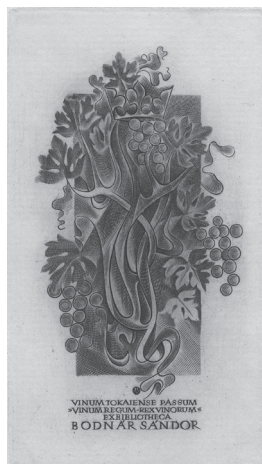
Lippóczy Norberttel való ismeretsége révén Bodnár jó kapcsolatban állt lengyel grafikusokkal. A lengyel grafikai élet nagy alakja, a malborki ex libris biennálék szervezője, Wojciech Jakubowski (1929–2024) különleges vonalvezetésű rézmetszete Bodnár nevére indás szőlőmotívummal, szőlőfürtökkel, felül koronával a tokaji aszú kiválóságát hirdeti: „Vinum Tokaiense passum »vinum regum – rex vinorum«”, azaz „A tokaji aszúbor »a királyok bora – a borok királya«. A XIV. Lajos király szájába adott dicséret a francia „C’est le roi des vins, et le vin des rois” mondásból hagyományozódott át a latin, illetve a magyar változatba.⁶⁵ Az aszú egyedülálló, csakis Tokaj-Hegyaljára jellemző, világhírű borfajta, illetve bortermelési technológia, melyet 2013-tól hungarikummá nyilvánítottak.⁶⁶ Világnapját 2017 óta december 10-én ünnepeljük.⁶⁷ A borvidék riolittufába vájt pincerendszerének jellegzetes sajátossága a falakat vastagon borító nemes pincepenész, e révén alakul ki az aszúbor sajátos, friss kenyérré emlékeztető íze, illata, zamata, sötét aransárga színe. (14. ábra)

⁶⁴ *A fába metszett sors*, Kósa Bálint önéletírása 1994.

⁶⁵ PETNEKI 2016, augusztus, 52.

⁶⁶ *Magyarországi Tokaji borvidéken előállított tokaji aszú* [2013].

⁶⁷ *Ma van a Tokaji aszú nemzetközi napja 2021; Idén először ünnepeljük a Nemzetközi Aszúnapot!* 2017.

14. ábra. *Wojciech Jakubowski rézmetszete (1973)*

15. ábra. *Oriol M. Diví fametszete (1978)*

A montserrati kolostorban élő Oriol Maria Diví (1924–2013)⁶⁸ spanyol bencés szerzetes, grafikus az 1960-as évek közepétől rendszeres résztvevője volt nemzetközi ex libris kiállításoknak és versenyeknek. Az 1970-es, 1980-as években kötött ismeretségeknek köszönhetően az 1980-as évektől egyre szaporodtak a külföldiek, főként közép-európaiak számára alkotott ex librisei.⁶⁹ Jó néhány fametszetű ex librist készített magyar megrendelők, köztük Csányi István, Demeter Jenő, Ebergényi Tibor, Katona Gábor, Kelemen Béla, Lenkey István, Lippóczy Norbert, Palásthy Lajos, Semsey Andor és Bodnár Sándor számára. A magyarok közül a Montserratba is ellátogató Csányi Istvánt és Semsey Andort barátjaként emlegette.⁷⁰ Kompozíciói világosak, egyszerűek, jól áttekinthetőek, gyakran idilli témát, életképszerű motívumot dolgoznak fel. Metszeteinek sajátos hangulatát a hite és hivatása adja meg, ex librisein dominál az egyházi tematika és a meditatív jelleg. Számos könyvjegyen megjelenik a szőlő- és bortermesztésre utaló motívumkincs, ahogy a Bodnár Sándor nevére szülő női portrés grafikát (1978) is körbeveszi a szőlőfürtök és -levelek, szőlőindák kanyargó-csavarodó formavilága. (15. ábra)

Peteris Upitis (1899–1989) a lett Ex libris Egyesület alapító tagja, a rigai Képzőművészeti Főiskola nagy elismeréssel bíró tanára, grafikus, számos könyv illusztrátora volt.⁷¹ Nevéhez fűződik az első és második lett ex libris kiállítás megszervezése (1964, 1967), egyúttal a lett ex libris megújulása és modernizálódása, Z. Griese megfogalmazásában: „Upitis ex libris alkotói tevékenysége híd,

⁶⁸ Alkotásjegyzéke 2011-ben jelent meg: *Oriol Maria Diví ex-libris 2011*.

⁶⁹ VASNÉ 2013, 13.

⁷⁰ Diví 1984, 32.

⁷¹ VASNÉ 2015, 126–127.

16. ábra. *Peteris Upitis* fametszete (1980)

mely a múltat és a jövőt összeköti.”⁷² A magyarok közül Galambos Ferenc részére az 1968-as comói kongresszus alkalmából készített *ex librist*. Részt vett a XIII. Nemzetközi *Ex libris* Kongresszuson Budapesten, ahol további ismeretségekre tett szert. Mitológiai jelenetet, a borozó Herkules alakját mutatja be a Bodnár Sándor részére 1980-ban alkotott fametszete, mely az 1987-es kitizingeni kiállítás katalógusának címlapján is szerepel.⁷³ (16. ábra)

Végül a német, wernigerodei Fritz Kühn (1924–2004)⁷⁴ és a Marosvásárhelyen élő, romániai magyar Molnár Dénes (1947–2000) női aktos *ex libriseit* említem a Bodnár Sándor nevére készült *ex librisek* közül. Mindkét grafikus sokféle témában és műfajban alkotott, számos magyar megrendelőnek készítettek aktot ábrázoló

lapokat, az előbbi Bodnár mellett Réthy István, Galambos Ferenc és Szigeti István, az utóbbi például Csányi István és Katona Gábor részére. A Bodnár nevére szóló grafikákon fontos elem a szőlőfürt motívuma.

További magyar és külföldi gyűjtők nevére készült ex librisek a Bodnár-gyűjteményben

A Bodnár-gyűjteményben szereplő alkotások közt a Bodnár nevére készült lapokon túl nagy számban fellelhetők mások nevére szóló *ex librisek*. Ezek – mint a kulturális emlékezet részei – betekintést nyújtanak az 1970–80-as évek gyűjtői világába, stílustörekvéseibe, fontosabb történéseibe. Egy részük hazai vagy nemzetközi eseményekhez, pályázatokhoz kapcsolódik, illetve azok emlékére készült. Jelentős hányaduk szőlős-boros témájú.

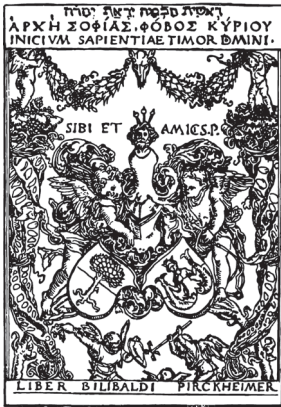
A Magyar Mezőgazdasági Múzeumban a XIII. FISAE Nemzetközi *Ex libris* Kongresszus (1970) eseményei idején Lippóczy Norbert szőlős-boros *ex libris* anyagából rendeztek nagy kiállítást, melyhez katalógust is megjelentettek *Szőlő és bor az ex libriseken / Winorośl i wino w exlibrisie / La vigne et le vin dans l'ex libris*⁷⁵ címmel, a magyar mellett lengyel és francia nyelvű bevezetővel. Lippóczy maga is ellátogatott hazánkba a kiállítás idején. A katalógusban szereplő, az 1970-es kongresszus előtt készült *ex librisek* közül számos fellelhető Bodnár Sándor gyűjteményében is. Következzen néhány példa!

⁷² GALAMBOS 1968, augusztus, 486.

⁷³ *Wein und Rebe* 1987.

⁷⁴ VASNÉ 2015, 127–128.

⁷⁵ *Szőlő és bor* 1970.

17. ábra. Albrecht Dürer fametszete (1501–1504 körül)

három nyelven, héberül, görögül és latinul. Az ex libris ábráján Pirckheimer és felesége, született Crescentia Rieter kettős, ún. házassági címere látható, a növényi és alakos díszítőelemek közt szőlőmotívummal.⁷⁷ (17. ábra) Utóbbi díszítőelemként több Dürer-grafikán, például a nürnbergi Hieronymus Ebner von Eschenbach (1477–1532) főbíró, a reformáció nagy pártfogója részére metszett 1516-os címeres ex librisen is megtalálható.

Angliában a Hampton Court-palota kertjében 1768-ban ültették a mára a világ leghoszszabb szőlőtökéjévé fejlődő, ex librisen is megörökített szőlőfát,⁷⁸ ez szerepel Lippóczy egy ex librisén 1965-ből („300 [sic!] éves szőlőfa, Hampton Court, Ex libris Norbert Lippóczy”), melynek alkotója a pécsi Hoós Elvira grafikus. (18. ábra)

18. ábra. Hoós Elvira grafikája (1965)

A szecesszió mestere, az osztrák Franz von Bayros (1866–1924) japonizáló motívumvilágú, dekoratív grafikája Bíró Pál nevére a 20. század elején, 1914 körül készült.⁷⁹ A cseh Georg Jilovsky (1884–1958) csendéletet ábrázoló gyönyörű rézmetszete terített asztallal, körben szőlőfürtökkel Paul és Franzi Brandl részére 1919-ből való.

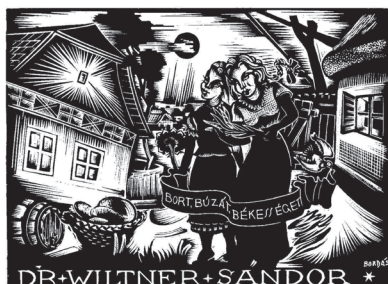
Bordás Ferenc (1911–1982) egy alkalmi lapján Wiltner Sándor gyöngyösi orvos, kórházigazgató nevére a „Bort, búzát, békességet!” felirat újévi jókívánságként a bőséget, áldást fejezi ki, a boroshordó, a teli kenyereskosár és a galamb szimbolikus értelmet nyer. A grafika 1939-ben készült. (19. ábra)

⁷⁶ *Uo.* 3, 18.

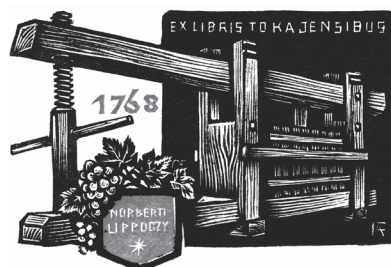
⁷⁷ VASNÉ 2021a, 2–3.

⁷⁸ BIHARI 2012, 18.

⁷⁹ BRETTSCHEIDER 1926, 36–37.

19. ábra. *Bordás Ferenc fametszete (1939)*

20. ábra. *Fery Antal fametszete (1963)*

A század második felének művészetét képviseli Fery Antal (1908–1994) több alkotása. 1961-ből való Berda József (1902–1966) költő ex librise étkekkel, borosüveggel és pohárral terített asztallal. Ez utalás arra, hogy Berda a lét hétköznapi örömeiről, például az evés-ivás élvezetéről írt ódai hangú, epigrammatikus tömörségű szabadverseket. Fery több grafikája szövegében is utal a Tokaji borvidékre, például 1963-ból az „Ex libris Tokajensibus Norberti Lippóczy” feliratú, melyen tokaji bálványasztó⁸⁰ ábrája látható. Ez a nyomószerkezet régi fajtája, melynél a hosszú nyomógerenda végére függesztett kő súly adja a nyomóerőt a szőlőhöz és a maghoz tapadó must kisajtolására. (20. ábra)

Fery több lapján a népies vonatkozás keveredik a szőlős-boros motívumvilággal. A Lippóczy Norbert testvére, Miklós részére szóló „Ex libris Hungaricis Dr. Nicholas Lippóczy” feliratú fametszeten, mely 1965-ben készült, madár látható magyar népies motívumokkal, csőrében virággal és szőlőfürttel. „Ne indoctus moriar” [ne haljak meg tudatlanul] – olvasható a felirat Czigliédi Tihamér ex librisén 1968-ból, melyen Tokaj látképe szerepel a Rákóczi-várral, egy régi metszet nyomán. A sorozat egy korábbi darabján 1967-ből Eger vára is bemutatásra kerül.

A szentesi Drahos István (1895–1968) nagy bel- és külföldi elismertségre tett szert. „A külföldi megrendelők Drahos exlibrisművészetében elsősorban a valós báj, a nyugalom és béke iránti vágyat s a harsány életigenlést szeretik”⁸¹ – írta Galambos Ferenc, Drahos kortársa, munkásságának méltatója. Rendszeresen szerepelt hazai és külföldi kiállításokon. Főleg a fametszetet kedvelte, a dűrieri

21. ábra. *Drahos István fametszete (1958)*

⁸⁰ Dr. BAKOS 1959, 34.

⁸¹ GALAMBOS 1965, 243.

hagyományú, tisztán vonalas metszőtechnikával alkotott. Erre példa 1958-ból a Kiss Sándor részére szóló ex libris hordón ülő, gitározó férfival, „In vino veritas” felirattal. (21. ábra)

A lengyel Julian Grabowski (1922–1973) festő, grafikus szimbolikus jelentéstartalmat hordozó ex librise ülő Krisztus-szoborral, körben szőlőtőkékkel Lippóczy Norbert részére készült 1959-ben. Az ábrázolás utalás Jézus Krisztus szavaira: „Én vagyok a szőlőtő, ti a szőlővesszők” (Jn 15, 5).⁸²

A szintén lengyel Edward Grabowski (1904–1966) az 1964-es krakkói ex libris kongresszuson kerülhetett személyes kapcsolatba magyarokkal. Nagyszámú külföldi megrendelői között a magyar Semsey Andor számára alkotott 1966-os fametszete mulatozó, kezében ivókupát tartó nemest ábrázol karddal.⁸³ (22. ábra)

Herbert Stefan Ott (1915–1987) német grafikus Nicholas Lippóczy számára metszett ex librisén 1965-ből Dionüszosz hordónak támaszkodó, ivó alakja látható bőségszaruval, félülő testhelyzetben. Az ábrázolás felidézi az athéni Parthenon szobordíszítései közül a bor és mámor ókori görög istenének a keleti oromzatról származó, a kulturális világörökség részét képező, ma a British Múzeumban őrzött szobrát,⁸⁴ melyet a grafikus továbbgondolt a saját elképzelése szerint. A bőségszaru a jólét, a termékenység és a szerencse jelképe. Herbert fia, Norbert Ott (1942–) grafikus, fametsző, művészeti szakíró Coburg városában, élénk művészeti légkörben nőtt fel. Már tizenöt évesen megtette első kísérleteit az ex libris irányában apja irányítása alatt, de tőle eltérő, saját formanyelvet hozott létre. Eleinte linómetszeteket és hidegtű-eljárású ex libriseket készített, később kötelezte el magát a fametszet irányába.⁸⁵ 1965-ben egy vidám hangulatú szőlős-boros ex librist alkotott Lippóczy Miklós számára hordó szélén ülő női akttal, zenélő angyalkákkal, szőlőfürtökkel. (23. ábra)

22. ábra. Edward Grabowski fametszete (1966)

23. ábra. Norbert Ott fametszete (1965)

⁸² János evangélioma 1996, 131.

⁸³ VAS TÓTH 2018, 64, 73.

⁸⁴ Durvuló görög–brit vita az Akropolisz márványszobrai ügyében 2014.

⁸⁵ VASNÉ 2015, 128.

A budapesti XIII. Nemzetközi Ex libris Kongresszus (1970) grafikái Bodnár kollekciónjában

A hazai és nemzetközi ex libris életben kiemelkedő jelentőségű volt az 1970 novemberében Budapesten rendezett XIII. Nemzetközi Ex libris Kongresszus, melynek eseményei, pályázatai nyomán 1970-ben és az ezt követő évben sok magyar vonatkozású ex libris született.

„1970. november 5. minden időkre emlékezetes dátuma marad a magyar exlibris történetének: első ízben találkoznak nálunk a világ exlibris művészei, gyűjtői és grafikusbarátai. Tekintettel a rendezésre aspiráló egyesületek számára, ennek a nemzedéknek nem igen lesz része még egyszer hasonló eseményben”⁸⁶ – nyilatkozott Semsey Andor (1917–1986) jogász, művészeti szakíró, ex libris gyűjtő, a budapesti kongresszus elnöke 1970 augusztusában. Igaza lett, azóta sem került sor ilyen horderejű nemzetközi ex libris seregszemlére hazánkban. A kongresszussal Magyarország végképp kiérdemelte a francia Paul Pfister (1908–1985) német nyelv és irodalom szakos professzortól, jeles ex libris gyűjtőtől, szakírótól származó „Ex libris Land” megjelölést.⁸⁷ Az alkalomra hazánkba érkezett a nemzetközi ex libris élet számos képviselője, grafikusok és gyűjtők egyaránt. A magyarok mellett külföldi grafikusok is nagy számban pályáztak és jöttek Budapestre, illetve a gyűjtők is számos országból képviseltették magukat. A magyar grafikusok a hazaiak mellett külföldi gyűjtők részére is készítettek az alkalomra ex libriseket, illetve külföldi grafikusok is magyar gyűjtőknek. A személyes találkozások és a cserék révén a hungarika ex librisek hazánkba kerülésére, illetve más országokba való eljuttására is jó lehetőséget adott a kongresszus. Az ennek nyomán készült ex librisek a magyar kultúrtörténet, a nemzeti emlékezet fontos részeit képezik, egyúttal fontos szerepet töltek, töltenek be a magyarságkép alakításában.

A KBK-hoz 1972-ben csatlakozó, de a kisgrafikai életre már 1970-től figyelő Bodnár Sándor gyűjteményében a kapcsolatok kiépülése, a cserék révén értelem-szerűen számos ebből az időszakból származó ex libris szerepel. Ezekbe nyújtok betekintést a következőkben.

A kongresszus három pályázati kiírása Budapest bemutatása, a Bartók Béla-évforduló és a szőlős-boros téma volt.⁸⁸ Utóbbi a két magyar vonatkozású tárgykör mellett nemzetközisége révén nagy sikernek örvendett, a külföld szempontjából is nagy érdeklődésre tarthatott számot. Így születtek 1970-ben a nagyszámú, Budapestet megörökítő ábrázolások mellett a szőlős-boros grafikák. A kongresszus lelkes támogatójaként és résztvevőjeként maga Paul Pfister is ott szerepelt a készítettők között, amint ezt Oriol M. Diví ez évben alkotott ex librise is tanúsítja, szőlőmotívumok között poharát koccintásra emelő nő ábrájával. (24. ábra)

⁸⁶ SEMSEY 1970, augusztus, 674.

⁸⁷ VASNÉ 2021b, 65.

⁸⁸ *Nemzetközi exlibris pályázatok* 1970, 661.

24. ábra. Oriol M. Divi fametszete (1970)

25. ábra. Anatolij Kalasnyikov fametszete (1970)

A témában a pályázat első helyezettje Anatolij Kalasnyikov, a második Kékesi László, a harmadik a litván Antanas Kmieliauskas lett, különdíjat kapott a lengyel Małgorzata Korolko. Kékesi László grafikája az egri várat idézi az előtérben borozó magyar és török katonával,⁸⁹ Kalasnyikov lapján a szőlőindákkal körülfont egri minaret látható, utalva az itt fekvő történelmi borvidékre. (25. ábra)

Az orosz grafika élvonalába tartozó Anatolij Ivanovics Kalasnyikov (1930–2007) nemhiába vett részt személyesen is a XIII. kongresszuson,⁹⁰ mindhárom pályázaton helyezett lett. Az eleinte bélyegtervezéssel foglalkozó alkotó figyelme az 1960-as évektől irányult az ex libris felé, e műfajban egyéni stílust alakított ki. Motívumvilágában központi helyet foglalnak el a fametszetű városképek és portrék. 1970-ben a szőlős-boros mellett a Budapestet bemutató nemzetközi ex libris pályázat díjnyertes ex librise is tőle származik, a Stettner Éva nevére szóló, a Parlamentünket ábrázoló lap.⁹¹ A Halászbástyát, a Mátyás-templomot is megörökítette.

Zbigniew Dolatowski (1927–2001) lengyel építészmérnök, autodidakta grafikus 1956 óta foglalkozott komolyabban ex libris készítéssel.⁹² Az 1960-as évektől rendszeres résztvevője volt a nemzetközi ex libris kongresszusoknak, így ott volt a magyarországin is.⁹³ 1970-ben készült fametszetű ex librisen Lippóczy Norbert részére latin szöveggel körbeírt borospohár látható, a felirat a magyar bor

⁸⁹ VASNÉ 2021b, 71.

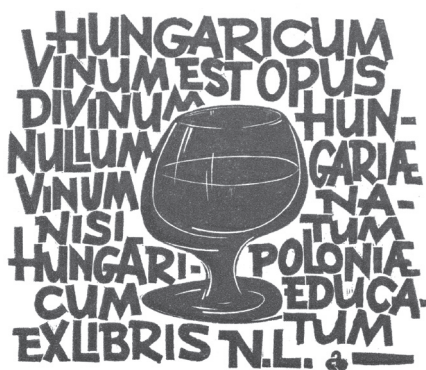
⁹⁰ *A kongresszus résztvevői* 1970, 744.

⁹¹ VASNÉ 2015, 123.

⁹² VASNÉ 2015, 120.

⁹³ *A kongresszus résztvevői* 1970, 743.

dicsérete mellett Lippóczy életének magyar és lengyel vonatkozására utal: „Hungaricum vinum est opus divinum. Nullum vinum nisi Hungaricum. Hungariae natum Poloniae educatum. Ex libris N. L.” Magyarul: „A magyar bor isteni adomány. Nem is bor az, ami nem magyar. Magyarország szülötte, Lengyelország nevelte. Ex libris N. L.”. (26. ábra)

26. ábra. Zbigniew Dolatowski fametszete (1970)

27. ábra. Małgorzata Korolko fametszete (1970)

Földgolyó előtt álló borospohár falán ugyancsak a „Nullum vinum nisi hungaricum” felirat olvasható a lengyel Małgorzata Korolko (1922–2010) a XIII. kongresszuson különdíjat nyert fametszetén 1970-ből. Ő is személyesen részt vett az eseményen. (27. ábra)

A magyar és külföldi gyűjtők körében is népszerű Fery Antal (1908–1994) népies stílusú, a magyarság népi hagyományait – a népviseletet, néptáncot és népzeneét – középpontba állító, 1970-ben készült ex libriseinek példája a budapesti kongresszus elnökének, Semsey Andornak egy könyvjegye, melyen magyaros népviseletbe öltözött, megterített asztalnál hegedűszo mellett mulatozó alakokat láthatunk. (28. ábra)

Bordás Ferenchez (1911–1982) mint nemzetközileg is elismert alkotóhoz a korszak legnagyobb gyűjtői – Wim van der Kuylen, Gianni Mantero, Gino Sabatini, Livio De Toffoli – fordultak rendelésekkel. Szeged élénk művészi életébe bekapcsolódva grafikusként egyéni kifejezésformát alakított ki, melyben a realizmus keveredett szürrealisztikus és meseszerű látásmóddal, kedvelt technikája a fametszet volt. Az ábrázolások során sokat merített orvosi tanulmányai során szerzett anatómiai tudásából. Több ex librist, újévi és „de re coquinaria” feliratú lapot készített Gianni Mantero (1897–1985) comói olasz építészmérnök, exlibriológus, világhírű gyűjtő, szakíró, a nemzetközi ex libris élet kiemelkedő személyisége részére. Mantero alapította az olasz ex libris egyesületet, és vetette fel a nemzetközi kongresszusok gondolatát. A XII. comói kongresszus (1968) elnöki,

28. ábra. Fery Antal
fametszete (1970)

29. ábra. Bordás Ferenc
fametszete (1970)

a XIII. budapesti kongresszus (1970) alelnöki tisztét töltötte be.⁹⁴ 1970-ben készült „Ex libris Gianni Mantero. XIII. NELK”⁹⁵ feliratú lapján borospincében, hordók mellett lopótökből pohárba bort töltő férfi látható, mellette nőalak gazdagon meg-
rakott tállal. (29. ábra)

Sajátos hangulatot nyújt a borospincék világa. Igaza volt Mikszáth Kálmánnak, aki azt állította, hogy: „A föld alatti világ arra való, hogy elfeledtesse a föld felettit.”⁹⁶ A szőlőmegmunkálást, a szüretet és a borkészítés folyamatait, a borospincéket idézi a nemzetközi hírnevet szerzett, több külföldi ex libris társaság tagságába is csatlakozó vajdasági Andruskó Károly (1915–2008) számos, részben a budapesti kongresszusra készült alkotása. A művész „Szőlő és bor”. *Andruskó Károly exlibrisei* (Zenta, 1969)⁹⁷ címmel mappát adott ki a szőlőműveléssel és a borászattal kapcsolatos grafikáiból, melyek többsége Lippóczy Miklós nevére szól, emellett Lippóczy Ilona, Lippóczy Gitta, Lippóczy Anna, Lippóczy Norbert és Scholtz Albin részére készült.⁹⁸ Andruskó némely kongresszusi lapján az esemény eredetileg tervezett

30. ábra. Andruskó Károly
grafikája (1970)

⁹⁴ VASNÉ 2015, 234.

⁹⁵ A NELK jelentése: Nemzetközi Ex libris Kongresszus.

⁹⁶ *Büszkeségünk, a pince.*

⁹⁷ ANDRUSKÓ 1969.

⁹⁸ *Szőlő és bor* 1970, 13; *Szőlő és bor* 1972, 9.

dátuma, 1970. szeptember 3–6. szerepel, a valóságban az időpont november 5–8-ra tolódott át.⁹⁹ (30. ábra)

German Ratner (1933–1996) orosz művész építészből díszlettervezővé, majd neves grafikussá, festővé vált.¹⁰⁰ Az 1960-as évek első felétől kezdett ex libriseket alkotni. Különleges képi nyelvét a széles ecsetvonásszerű sávok, geometrikus és szabálytalan síkidomok változása adja, mely felfokozott drámaisággal, ritmikussággal telítődik. 1970-ben részt vett a XIII. Nemzetközi Ex libris Kongresszuson. A budapesti kongresszusra kiadott mappája, az ekkorra készített ex librisei tették igazán ismertté hazánkban. Művei közül a Szőlgyémy Pál nevére alkotott ex libris az egyik pályázati kiírásnak megfelelően budapesti városrészletet, a Dunát és hídjait, budai és pesti épületeket ábrázol – a Ratnerre jellemző szabálytalan síkidomok mozgalmas kompozíciójába rejtve. 1971-ből maradt fenn a Lippóczy Norbert részére szőlőlevelet ábrázoló, a fény-árnyék hatásokra és a fekete-fehér színek ritmikus váltakozására épülő ex librise. (31. ábra)

31. ábra. German Ratner linómetszete (1971)

32. ábra. Peteris Upītis fametszete (1970)

A budapesti kongresszusra a nagy nemzetközi érdeklődés révén számos olyan ex libris és alkalmi grafika született, melyek nem magyar gyűjtő részére vagy magyar grafikus által készültek, de ábrájukban hazánkra reflektálnak; a cserék révén ezek közül is több eljutott Bodnár gyűjteményébe. A XIII. kongresszus alkalmából külföldi alkotók egymás számára alkotott szőlős-boros lapjaira példa a lett Peteris Upītis (1899–1989) az orosz Jevgenyij Goljakovszkij grafikus számára készült ex librise 1970-ből az egri minarettel és hatalmas szőlőfürttel. Mindkét grafikus személyesen részt vett az eseményen. (32. ábra)

Upītis a dán Klaus Rödel (1940–) neves ex libris gyűjtő, szakíró, számos nemzetközi katalógus, bibliográfia összeállítója, kiadója, a nemzetközi kongresszusok rendszeres résztvevője részére alkotott szőlős-boros lapja 1970-ből feliratában is hirdeti: „In vino veritas”.

⁹⁹ VASNÉ 2021b, 67.

¹⁰⁰ VASNÉ 2015, 126.

33. ábra. Hermann Huffert fametszete (1970)

Hermann Huffert (1904–1995) német grafikus Leo Arras belga művészettörténész részére szóló ex librise mozgalmas kompozíciót jelenít meg tekeredő-indázó szőlővesszőkről szüretelő puttókkal (1970). A grafika a budapesti pályázatra készülhetett, Huffertnek több ex librise is fennmaradt a XIII. NELK alkalmából.¹⁰¹ Leo Arrast (Leo bácsit) jól ismerték a magyar kisgrafikakör tagjai, többször járt hazánkban, Semsey Andoréknál nemegyszer vendégeskedett.¹⁰² (33. ábra)

*A budapesti kongresszus (1970) utáni évek grafikái
Bodnár gyűjteménye tükrében*

Az 1970-es budapesti kongresszus egyik fő következménye volt a magyar és külföldi kisgrafikakörök közti kapcsolat erősödése, az ex libris élet élénkülése hazai és nemzetközi szinten is. Bodnár Sándor

– a Lippóczy Norbertnél 1970-ben tett látogatás után – egyre többet hallhatott a műfajról. Gyűjteménye is egyre több kortárs grafikával gyarapodott, a magyarok mellett külföldi grafikusok és gyűjtők anyagával. Időrendben haladva következzen néhány példa!

Az egri kisgrafikaéletre a kongresszusi események – köztük az 1970. november 9-i egri kirándulás – nagy hatással voltak. 1971-ben Ebergényi Tibor vezetésével megalakult a Kisgrafika Barátok Köre egri csoportja a Dobó István Vármúzeum klubtermében, a titkár Nagy István lett.¹⁰³ A kongresszus egri kirándulását Stettner Béla (1928–1984) örökítette meg 1971-ben egy Ebergényi Tibor, illetve egy Réthy István nevére szóló ex librisen, az előbbin pincében borozó emberek, az utóbbin asztalnál italozó társaság látható borospalackban, mellettük az egri minaret.¹⁰⁴ (34. ábra)

Otakar Mařík (1915–2006) – művésznevéen Mařík Fils (Mařík fia) – cseh grafikus több ex librist készített Lippóczy Norbert ré-

34. ábra. Stettner Béla linómetszete (1971)

¹⁰¹ Szőlő és bor 1972, 38.

¹⁰² Dr. SEMSEY 2008, 3, 6.

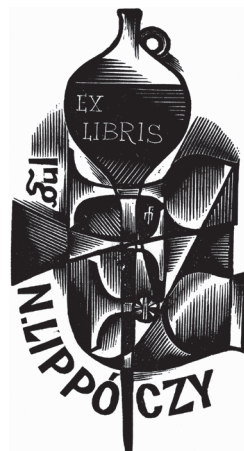
¹⁰³ VASNÉ 2015, 24.

¹⁰⁴ VASNÉ 2021b, 72.

szére az 1970-es és 1980-as években. „Vinum donum Dei” [A bor Isten adománya] – hirdeti az egyik fametszetű lap felirata 1971-ből.¹⁰⁵ „In vino veritas” [Borban az igazság] – olvasható az amfora, szőlőfürt és szőlőlevél ábráját ötvöző, a vöröst a feketével és a fehérrel variáló geometrikus stílusú ex librisen Lippóczy nevére (1972). Lopótök borospoharakkal a főmotívuma egy későbbi, a formák keresztezésével és sraffozásokkal különlegessé tett 1978-as könyvjegynek. (35. ábra)

A mitológiai tárgyú grafikákon gyakori Bacchus (Dionüszosz) és kísérete megjelenítése. Nechánszky József (1936–) „Vivat Bacchus” feliratú lapján 1971-ből Carlo Chiesa – a svájci ex libris egyesület egyik alapítója¹⁰⁶ – nevére a tokaji aszút tartalmazó boroshordón ül a bor istene, kezében boroskupával, szőlőfürttel, lábainál lopótökkel. (36. ábra)

Dániel Viktor (1926–2001) grafikusművész, a Pénzjegynyomda munkatársa az 1960-as évek végétől kezdett ex libriseket készíteni. A gyűjtők körében is népszerű lett a magyar borvidékeket (Badacsony, Eger, Sopron, Szekszárd, Tokaj) bemutató sorozata 1971-ből, erre példa a Badacsony látképét megjelenítő grafika.¹⁰⁷ (37. ábra) A helsingøri XIV. Nemzetközi Ex libris Kongresszus (1972) kiállításán már szerepeltek a művei.¹⁰⁸

35. ábra. Otakar Mařík fametszete (1978)

36. ábra. Nechánszky József rézkarca (1971)

37. ábra. Dániel Viktor rézkarca (1971)

¹⁰⁵ Szőlő és bor 1972, 56.

¹⁰⁶ VASNÉ 2014a, 70.

¹⁰⁷ Szőlő és bor 1972, 18.

¹⁰⁸ KIRÁLY 2001, 3, 6.

38. ábra. Korda Béla linómetszete (1971)

meg, a katalógus összeállítása is az ő nevéhez fűződik. A kiadványban az újabb beszerzések és az 1970-es nemzetközi ex libris kongresszus szőlős-boros témájú pályázatára beérkezett alkotások – utóbbiból szám szerint 95 – kerültek felsorolásra.¹¹¹ A katalógus az ex librisek mellett alkalmi grafikákat, újévi üdvözlőlapokat is szerepeltet.

A budapesti után 1972-ben rendezték a következő, helsinki XIV. Nemzetközi Ex libris Kongresszust – erre vonatkozóan is számos kisgrafika található a Bodnár-gyűjteményben. Ide tartozik Feszt László (1930–2013) alkotása, mely Shakespeare *Hamlet, dán királyfi* című drámáját idézi fel az élet-halál szembenállására utalóan kettéosztott fejjel (emberi arc, koponya), és a szállóigévé lett „To be, or not to

Korda Béla (1899–1972) több grafikája az 1972. augusztus 21–31-ig Budapesten, a Kertészeti Egyetemen rendezett I. Borvilágverseny alkalmából készült.¹⁰⁹ A lapok Szigeti István (1906–1981) éremexportőr¹¹⁰ nevére szólnak, aki a szakmájával összefüggő ex numismaticis lapok mellett gyakran rendelt „sex libris”, „ex libris eroticis”, illetve „ex vinis prosit” lapokat is kora ismert művészeitől. A neki szóló grafikák szinte mindegyike összekapcsolódik a nőábrázolással, a nő szerepelhet címerrel, indiántollakkal, virággal, könyvvel, kígyóval, madárral, a szőlős-boros ex libriseken borosüveggel, borospohárral, szőlőfürttel. Az 1972-es borvilágverseny alkalmából készült Korda-grafikákon ismétlődő elem a nőalak és a borosüveg motívuma. (38. ábra)

Az I. Borvilágversennyel kapcsolatosan a Magyar Mezőgazdasági Múzeum kiállítást rendezett *Szőlő és bor a kisgrafikákon* címmel, melyet 1972. augusztus 19-én Semsey Andor nyitott

39. ábra. Id. Feszt László fametszete (1972)

¹⁰⁹ I. Borvilágverseny 1972, 3.

¹¹⁰ VASNÉ 2019a, 186–187.

¹¹¹ *Szőlő és bor* 1972, 3.

be” [Lenni vagy nem lenni] szöveggel. Egy 19. századi máramarosi ikonábrázolást alapul véve „Krisztus a szőlőtő” motívuma jelenik meg Feszt egyik ex librisén Lippóczy Norbert nevére. Ezen Krisztus a belőle sarjadó szőlővessző egyik fürtjéből levet facsar egy kehelybe, mely utalás a Megváltó vérére mint az élet szimbólumára. (39. ábra)

A Jézus Krisztus keresztre feszítése előtti utolsó vacsorát jeleníti meg a lengyel Andrzej Buchaniec (1944–2021) linómetszete 1973-ból.

A német Richard Rother (1890–1980) szobrász, fametsző grafikai kitűnő rajzkészségről tesznek tanúbizonyságot, nemhiába nyerte el a német borászok nagydíját. A Bodnár-gyűjteményben nagy számban szerepelnek a szőlőtőkét, a szőlőmegmunkálás folyamatait, borozó, pincében dolgozó embereket bemutató grafikái. Lapjait nemegyszer a szellemesség, a humor hatja át, ilyen a bor születését bemutató grafika szőlőfürtöt facsaró puttók és a hordó csapja alá fekvő férfi ábrájával.¹¹² Számos szöveg nélküli és alkalmi grafikát is készített, utóbbiakra példa a házasságkötést két szőlőtő összefonódásával megjelenítő lap H[einz] N[ürnberger] és A[nni] F[ritscher] nevére (1974). (40. ábra)

40. ábra. Richard Rother fametszete (1974)

Maria Elisa Leboroni-Pecetti (1934–) Perugiában élő olasz grafikusnő 1958-tól vett részt művészeti kiállításokon, azóta rengeteg díjban, elismerésben részesült. Könyvjegyei sajátos, egyedi stílust képviselnek. Bámulatos finomsággal bánik a vésővel. Lebilincsel minket a tartalom, a történet, az elbeszélés, a motívumok gazdagsága. Összetett gondolat- és érzésvilága sajátos szintézisét képezi a naiv-primitív, szinte középkori jellegű, és az elidegenedést inspiráló, modern attitűdnek.¹¹³ Alkotásai jórészt több színnyomatúak. Mario De Filippis (1939–2018)¹¹⁴ arezzói vendéglős nevére 1978-ban gasztronómiai tárgyú, asztalnál étkező társaságot bemutató grafikát készített. De Filippis a világ egyik legnagyobb – 130 ezer darabos – ex libris gyűjteményét hozta létre.¹¹⁵ Vendéglőjének (Buca di San Francesco,¹¹⁶ azaz Szent Ferenc gödre) az elnevezésére utal az olasz Tranquillo Marangoni (1912–1992) grafikája 1980-ból, melyen egy megterített asztal látható, belőle kinövő szimbolikus élet-

¹¹² BODNÁR 1978, hátlap.

¹¹³ VASNÉ 2015, 130. – Leboroni-Pecetti Bartók Béla-émléklapot készített Giulia Zuccari részére. A KBK-val való jó kapcsolatot bizonyítja az egyesület nevére szóló lap, illetve a XIII. Nemzetközi Ex libris kongresszusra alkotott grafika a magyar Parlament ábrázolásával.

¹¹⁴ *E'morto Mario De Filippis* 2018; NEKRAŠIUS 2020.

¹¹⁵ Gyűjteményéről maga nyilatkozik itt: *Password* 2013.

¹¹⁶ Bertelli 2022.

41. ábra. Tranquillo Marangoni fametszete (1980)

toon Vermeyleen (1931–2012) ex librise a kronachi Herbert Schwarz részére, melyen Odüsszeusz egy pohár bort nyújt a félszemű küklópsz, Polüphemosz (Poszeidón fia) felé. Ez a Schwarz nevére szóló ex librise szerepel a kronachi 1980-as – Schwarz és Bodnár gyűjteményéből közösen rendezett – kiállítás címlapján is.¹¹⁸

A szőlőt Rodoszba hozó Dionüszosz tengeri utazása szemlélhető a német Hermann Huffert (1904–1995) alkotásán Dr. med. Ulrich Daniel nevére. A fametszetű ex librise 1980-ban készült, az ókori feketealakos váza-festést idézi, mely tárgyát elsősorban a mitológia antropomorfizált istenvilágából és hősztrótténeiből merítette. (43. ábra)

A szőlő és a bor legtöbbször mint a vigadozás jelképei jelennek meg. Goethe fő művében a főhős, Faust a vendégek nagy ámulatára Auerbach pincéjéből egy tele hordón lovagol ki. Ezt mutatja be a cseh Bohumil Krátký (1913–2005) Max Geitel nevére készült litográfiáján 1981-ből. (44. ábra)

fával. A fa mellett olvasható szöveg: „Più capisco, piú amo” [Minél több mindent megértek, annál többet szeretek]. (41. ábra)

Alma Petz (1922–2006) osztrák tanárnő¹¹⁷ férjével sokszor járt Magyarországon, szívélyes barátság fűzte több művésznkhöz, gyűjtőnkhoz, mecénási kapcsolata ezen túl Japántól Spanyolországig terjedt. Hazánkhoz való kötődését és a kisgrafika műfaja iránti rajongását mutatja, hogy még a magyar Kisgrafika Barátok Köre tagjai közé is belépett. Amatőr alkotóként maga is készített ex libriseket; 300-nál több, saját nevére készült könyvjegyet mondhatott magáénak, melyek közt magyar témaként a villányi pincesor, Pécs, Tokaj, Eger is szerepel a lapokon. Nevére kiemelkedik a cseh Vojtěch Cinybulk (1915–1994) ex librise szőlővel díszített Bacchus-fejjel (42. ábra), és Fery Antal 1985-ös grafikája Tokaj látképével, szőlőfürtöt tartó nőalakkal.

Ugyancsak 1980-

ból való a belga An-

42. ábra. Vojtěch Cinybulk fametszete (1980)

¹¹⁷ *Elhunyt a Petz-házaspár* 2006, 3, 9.

¹¹⁸ *Wein und Rebe* 1980, címlap.

43. ábra. Hermann Huffert fametszete (1980)

44. ábra. Bohumil Krátký litográfiája (1981)

45. ábra. Rajmund Lewandowski linómetszete (1981)

„Éljen a lengyel–magyar barátság!” – hirdeti a lengyel Rajmund Lewandowski (1927–1986) grafikája zászlót és borospoharat emelő két férfialakkal, 1981-ből. (45. ábra)

A szimbolikus üzenetet hordozó ex librisek közt külön szint jelentenek a megrendelő nevére utaló ábrájú, ún. beszélő ex librisek. Ilyen típusú a Boros Pál nevére szóló grafika borospincében üldögélő gazdával (grafikus: Vadász Endre), vagy Boros Edit ex librise borozó nőalakkal és szőlőpréssel (grafikus: Vén Zoltán).¹¹⁹ A „Kádár Antal könyve” feliratú Sterbenz Károly-grafikán¹²⁰ hordón ülő férfi látható, a hordók, faedények készítésével foglalkozó kádármesterségre utalóan. A magyar születésű, Münchenbe elszármazott Mathilde Ade (1877–1953) ex librisén Hans Frühstück német gyűjtő nevére¹²¹ reggelit felszolgáló komornyik szerepel, mivel a Frühstück szó

¹¹⁹ Wein und Rebe 1987, 72.

¹²⁰ Wein und Rebe 1987, 61.

¹²¹ Wein und Rebe 1987, 8.

46. ábra. Wilhelm Richter fametszete (1970)

jelentése 'reggeli'. *A róka és a szőlő* című La Fontaine-mese nyomán készült a német Wilhelm Richter (1916–1996) grafikája Winfried Fuchs nevére. Ez is beszélő ex libris, hiszen a német Fuchs szó rókát jelent, az ábrázolt történet szerint pedig a róka hiába ágaszkodott, nem érte el a magasról lelógó szőlőfürtöket. (46. ábra)

Zárásul

A Bodnár gyűjteményében szereplő szőlős-boros ex librisek sora időben az 1980-as évek végén zárul, az 1990-es évektől Bodnár Sándornak már nem volt ideje a gyűjtéssel, rendszerezéssel foglalkozni.

A szőlős-boros hagyomány, és a nyomában kibontakozó borkultúra civilizációs jelenség, ennek tolmácsolói a gyűjteményében szereplő ex librisek, melyek interpretációja során elsődlegesen a kisgrafika-készítők és -gyűjtők önreflexiója, helyhez kötődése, hagyományá-

polása követhető nyomon.¹²² Ahogyan Lippóczy Norbertet, Bodnár Sándort is a reprezentatív szerepet betöltő Tokaj-Hegyalja inspirálta a szőlő és a bor, a borászkodás szeretetére. A Bodnár-gyűjtemény szőlős-boros motívumvilágú ex librisei – mint mnemotoposzok – a Tokaj-hegylajai történelmi borvidék kultúrtáj, az egyetemes kulturális örökség és a magyar nemzetkarakterológia hivatott képviselői. A táj génuszát, költészetét, művészetét és mítoszát interdiszciplináris módon kutatva megállapíthatjuk, hogy ezek a kisgrafikai dokumentumok a vizualitás nyelvén írják újra a nemzeti hagyományt. A róluk való diskurzusban a szőlő- és bortermesztés folyamatának bemutatásán túl szerepet kapnak a szőlő- és borkultúra reprezentatív, szimbolikus aspektusai. A képek narratívája az egyéni mellett a kollektív kulturális emlékezetet is gazdagítja, hazai és nemzetközi kontextusban. A sátoraljaújhegyi Bodnár-gyűjtemény kapcsán a helyi, mikrotörténeti kutatásoktól vezet az út a szőlős-boros ex librisek tágabb körének tipologizálásához. A kollekcióban a világ számos országából szerepelnek művek, a grafikusok e specifikus témában gyűjtő kisgrafikakedvelők – köztük Bodnár Sándor – kívánságát teljesítve alkották meg e lapokat, melyekkel létrehozták a szőlős-boros ex librisek divatját, sajátos, természetközeli formanyelvét, szimbólumrendszerét. A grafikákon újraálmodták a hét-köznapok borászati munkáját, bemutatva, hogy a borkultúra identitásteremtő,

¹²² VASNÉ 2014b, 194.

összetett metaforikus jelentésrétegei¹²³ hogyan kelnek életre e műfajon keresztül. A felélénkülő borturizmus egy sajátos területét is jelentik ezek a művek, hiszen az egymás közti cserék, adásvételek nem ismernek országhatárokat.

Bodnár Sándor az állhatatos gyűjtő szorgalmával két évtized alatt létrejövő, színvonalas gyűjteményt hagyott örökül gyermekei és Tokaj városa számára. Kollektiója révén kirajzolódik és a jelenhez igazodva újrapozicionálódik „a magyar bortermelő lelki alkata”,¹²⁴ és általa Tokaj-Hegyalja nemzetkarakterológiában betöltött helye.

Hivatkozott irodalom

I. Borvilágverseny, Résztvételi szabályzat, Bp., 1972.

A fába metszett sors, Kósa Bálint önéletrása, Olasztelek, 1994. december, http://kosabalint.5mp.eu/web.php?a=kosabalint&o=_GfSxTbxyY (letöltve: 2024. 05. 11.).

A kongresszus résztvevői = Kisgrafika Értesítő, 9(1970), december, 743–745.

A tokaji borvidék = NAGY Gergely, Világörökségek Magyarországon, Bp., Kossuth, 2003, 65–70.

A Tokaji Muzeális Borok Gyűjteménye, <http://tokajiborkostolas.hu/pinceink/muzealis-borok-gyujtemenye-tolcsva/tortenete> (letöltve: 2024. 04. 12.).

ANDRUSKÓ Károly, „Szőlő és bor”, *Andruskó Károly exlibrisei*, Zenta, 1969. (mappa)

Dr. BAKOS József, *A tokajhegyaljai régi szőlőművelés szókincse = Az Egri Pedagógiai Főiskola Évkönyve V*, Eger, 1959 (Acta Academiae Paedagogicae Agriensis, Tom. 5), 34.

Bertelli, mister Prada, *acquista la Buca di San Francesco. Vita, storia e fasti del ristorante dei vip*, 29 marzo 2022, <https://www.areznotizie.it/attualita/bertelli-compra-buca-san-francesco-ristorante.html> (letöltve: 2024. 05. 12.).

BIHARI Zoltán, *Szemelvények Tokaj-Hegyalja múltjából, Tokaj-Hegyalja legöregebb szőlőtőkéje = Szőlő-levél* (elektronikus hírlevél), 2012, 1, 18–20, <https://szolo-level.hu/category/2012-ev/1-szam-2012-ev/> (letöltve: 2024. 05. 11.).

BIHARI Zoltán, *Ősszölők és vadszölők a Kárpát-medencében*, 2021. 12. 26., <https://vinoport.hu/tema/osszolok-es-vadszolok-a-karpat-medenceben/4448> (letöltve: 2024. 05. 11.).

Bodnár Pincészet Borház, <https://www.bodnarpinceszeti.hu/> (letöltve: 2024. 05. 11.)

Bodnár Pincészet Borház, Programturizmus, <https://www.programturizmus.hu/partner-bodnar-pinceszeti-borhaz-satoraljaujhely.html> (letöltve: 2024. 06. 11.).

Bodnár Sándor belépési nyilatkozata, 1972. (KBK Irattár)

BODNÁR Sándor, *Hogyan lettem ex libris gyűjtő = Kisgrafika*, 13(1974), 3, 30–32.

BODNÁR Sándor, *Szőlő és bor az ex libriseken és alkalmi grafikákon*, Tokaj, Helytörténeti Múzeum, 1978.

Dr. Bodnár Sándor *lett az év borásza a Tokaji Borvidéken = Borászporthál*, 2008. július 1., https://www.boraszporthal.hu/hirszuret/dr_bodnar_sandor_lett_az_ev_borasza_a_tokaji_borvideken-741 (letöltve: 2024. 06. 11.).

¹²³ BOJÁRI 2020, 26.

¹²⁴ A kifejezés forrása: SZEKFÚ 2002.

- Bodnár Sándor levele Réthy István részére*, Sátoraljaújhely, 1974. június 15. (KBK Irattár)
- BOJÁRI Iván András, *Bor és identitás = Bor, gasztronómia, kultúra – Értékkeremtő tudomány*, szerk. dr. Fata Ildikó, dr. Kissné dr. Budai Rita, Bp., Tomori Pál Főiskola, 2020 (Tudományos Mozaik, 18), 26.
- BRETTSCHNEIDER, Rudolf, *Franz von Bayros, Bibliographie seiner Werke und beschreibendes Verzeichnis seiner Exlibris*, Leipzig, Adolf Weigel Verlag, 1926.
- Büszkeségünk, a pince*, a Kun Pincészet honlapja, <https://kunpinceszet.hu/pince/> (letöltve: 2025. 04. 11.).
- DIVÍ, Oriol M., *Barátaim = Kisgrafika*, 23(1984), 1–2, 32.
- Durvuló görög–brit vita az Akropolisz márványszobrai ügyében = Artportal*, 2014. 12. 08., <https://artportal.hu/magazin/durvulo-gorog-brit-vita-az-akropolisz-marvanyszobrai-ugyeben/> (letöltve: 2024. 10. 12.).
- E' morto Mario De Filippis, il ristoratore dei vip: collezionista e innamorato dell'arte*, 12 luglio 2018, <https://www.lanazione.it/arezzo/cronaca/e-morto-mario-de-filippis-il-ristoratore-dei-vip-collezionista-e-innamorato-dell-arte-1.4033174> (letöltve: 2024. 05. 12.).
- Elhunyt a Petz-házaspár = Kisgrafika*, 45(2006), 3, 9.
- Ex librisek a Nemzeti Könyvtárban: Diskay Lenke hagyatéka*, 2009, kurátor: Vasné Tóth Kornélia, a kiállítás virtuális formában napjainkban is elérhető: http://www.oszk.hu/sites/default/files/virtualis_kiallitasok/ex-librisek_diskay/Diskay_kezdoalap.html (letöltve: 2024. 04. 12.).
- Farkasfogú pincesorok között II. – Az Ungvári és a Zsolyomkai pincesor*, 2020. 07. 07., http://vaskarika.hu/hirek/reszletek/19079/farkasfogu_pincesorok_kozott_ii-az-ungvari_es_a_zsolyomkai_pince/ (letöltve: 2024. 05. 13.).
- Fery Antal élete, munkássága, alkotásainak jegyzéke*, szerk. Fery Veronika, Miskolc, Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Múzeumi Igazgatóság, 2005.
- Fery Antal grafikusművész kiállításának megnyitója* (sic!), Sátoraljaújhely, 1988. október 7. (gépirat Bodnár Sándor hagyatékából)
- GALAMBOS Ferenc, *A magyar ex libris legutóbbi húsz éve = Magyar Könyvszemle*, 81(1965), 241–254.
- GALAMBOS Ferenc, *Peteris Uptitis exlibris művészete = Kisgrafika Értesítő*, 7(1968), augusztus, 486–488.
- GYÁNI Gábor, *Emlékezés, emlékezet, történeti elbeszélés*, Bp., Napvilág, 2000.
- HAMVAS Béla, *A bor filozófiája (1946)*, Bp., Medio, 2022 (Hamvas Béla Kiskönyvtár).
- Idén először ünnepeljük a Nemzetközi Aszúnapot! = Gasztro Magazin*, 2017. december 11., <http://www.gasztromagazin.hu/2017/12/11/iden-eloszor-unnepeljuk-a-nemzetkozi-aszunapot/> (letöltve: 2025. 03. 11.).
- ILYÉS Zoltán, *Identitás, kultúrtáj, örökségmenedzsment, Szempontok Gyimes kistérségi erőforrásainak értékeléséhez = Magyarlakta kistérségek és kisebbségi identitások a Kárpát-medencében*, szerk. Bakó Boglárka, Szoták Szilvia, Bp., Gondolat, MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, 2006, 45–65.
- János evangélioma = Szent Biblia, azaz Istennek Ó és Új Testamentomában foglaltatott egész Szent Írás*, ford. Károlyi Gáspár, Bp., Magyar Bibliatársulat, 1996, 109–139.
- JUNG, Hermann, *Wein-Exlibris aus 21 Ländern*, Würzburg, Stürtz Verlag, 1973.
- KIRÁLY Zoltán, *Búcsú Dániel Viktortól = Kisgrafika*, 40(2001), 3, 6–7.

- KÖDÖBÖCZ Gábor, *A szőlő- és borkultúra dicsérete = Agria*, 2016, tavasz, 166–167.
- KÖDÖBÖCZ Gábor, *Tokaj–Hegyalja az irodalom tükrében = Parnasszus*, 2017, nyár, 30.
- KÖLCSEY Ferenc, *Himnusz = Hét évszázad magyar versei*, II. köt., szerk. Klaniczay Tibor, Komlós Aladár, Lukácsy Sándor, Pándi Pál, Vargha Balázs, Bp., Szépirodalmi, 1954, 329.
- KRÚDY Gyula, *Tokaj = Uő, Magyar tájak*, válogatta, utószóval ellátta és a jegyzeteket összeáll. dr. Kozocsa Sándor, Bp., Magyar Helikon, 1959, 157–161.
- Lavotha Géza = *Borsod-Abaúj-Zempléni Almanach*, 1. köt., szerk. Ésik Sándor, Nyíregyháza, In-Forma, 2000, 96–97.
- Dr. LENKEY István, *Dr. Semsey Andor (1917–1986) = Kisgrafika*, különszám, 33(1994), 29–30.
- Ma van a Tokaji aszú nemzetközi napja = Sokszinű Vidék*, 2021. 12. 10., <https://sokszinuvidek.24.hu/otthon-keszult/2021/12/10/tokaji-aszu-nemzetkozi-nap/> (letöltve: 2025. 03. 11.).
- Magyarországi Tokaji borvidéken előállított tokaji aszú, Hungarikumok Gyűjteménye – Magyar Értéktár*, [2013], <http://www.hungarikum.hu/hu/magyarorsz%C3%A1gi-tokaji-borvid%C3%A9ken-el%C5%91%C3%A1ll%C3%ADtott-tokaji-asz%C3%BA> (letöltve: 2025. 03. 11.).
- MATITS Ferenc, *Lippóczy Norbert – két ország mecénása = A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei 2018–2019*, Bp., Magyar Mezőgazdasági Múzeum, 2019, 219–241.
- Dr. MÉSZÁROS Gabriella, *A magyar bor története*, <https://bor.hu/a-magyar-bor-tortenete> (letöltve: 2024. 05. 11.).
- NEKRAŠIUS, Jonas, *Ekslibriso pasaulis. Viva, Italija!*, 2020. 04. 07., <http://www.snaujienos.lt/kultura-ir-pramogos/41344-ekslibriso-pasaulis-viva-italija> (letöltve: 2024. 05. 12.).
- Nemzetközi exlibris pályázatok = Kisgrafika Értesítő*, 9(1970), április, 661.
- Oriol Maria Divi ex-libris 1960–2011*, Barcelona, Granja Grafica, 2011.
- Password – La collezione da guinnes di Mario De Filippis*, tsdvt.it, 2013. 11. 12., <https://www.youtube.com/watch?v=KD7VAZkKM-U> (letöltve: 2024. 05. 12.).
- PÉTER Sándor, *Még egyszer Torró Vilmos alkotásairól = Székely Hirmondó*, 2022. 03. 23., <https://www.hirmondo.ro/kultura/meg-egyszer-torro-vilmos-alkotasairo/> (letöltve: 2024. 05. 11.).
- PETNEKI Áron, *A tokaji bor dicsérete = Rubicon*, 2016, augusztus, 52.
- PETŐFI Sándor, *Úti levelek Kerényi Frigyeshez, XI. levél*, Sárospatak, 1847. július 9. = *Petőfi Sándor összes prózai művei és levelezése*, szerk. Martinkó András, Bp., Magyar Helikon, 1967, 365–367.
- PISKOR Fanni, *Az aranyló, magyar nektár nyomában: a Tokaji aszú*, 2021. szeptember 15., <https://borindex.hu/magazin/az-aranylo-magyar-nektar-nyomaban-a-tokaji-aszu/27> (letöltve: 2024. 05. 13.).
- Pro Urbe díj Bodnár Sándornak = Bor és Piac*, 2019. 10. 26., <https://borespiac.hu/2019/10/26/pro-urbe-dij-bodnar-sandornak/> (letöltve: 2024. 05. 11.).
- Régi magyar költők tára, XI. kötet, XVI. századbeli magyar költők művei*, s. a. r. Ács Pál, Bp., Akadémiai, Orex, 1999, 373–376.
- Réthy István levele Bodnár Sándor részére*, Bp., 1974. július 16. (KBK Irattár)

- SEMSEY Andor, *Kongresszus előtt = Kisgrafika Értesítő*, 9(1970), augusztus, 674.
- Dr. SEMSEY Andorné, Ila néni, *Emlékforgácsok = Kisgrafika*, 47(2008), 3, 6–7.
- SIMÓ Márton, *Elhunyt Deák Ferenc grafikus*, 2013. május 05., Székelyhon.ro, <https://szekelyhon.ro/muveletes/elhunyt-deak-ferenc-grafikus#> (letöltve: 2024. 03. 13.).
- STUDIOSUS, *Aki nem tud arabusul... = Kisgrafika*, 14(1975), 1, 11–12.
- Szakmai önéletrajz, dr. Bodnár Sándor kertészmérnök*, Sátoraljaújhely, 2008. május 7. (gépirat Bodnár Sándor hagyatékából)
- SZEKFŰ Gyula, *A magyar bortermelő lelki alkata*, az utószót írta és szerk. Kupa László, Bp., Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, 2002.
- Szellemi kulturális örökség Magyarországon, A jegyzékre vétel folyamata*, http://szellemi-kulturalisorokseg.hu/index0.php?name=f21_jegyzekre_vetel (letöltve: 2024. 05. 11.)
- Szepsi Laczkó Máté-émléktábla*, <https://www.kozterkep.hu/4923/szepsi-laczko-mate-emlektabla> (letöltve: 2024. 07. 11.).
- Szőlő és bor a kisgrafikákon, Kiállítás a Magyar Mezőgazdasági Múzeumban*, szerk. Semsey Andor, Bp., Magyar Mezőgazdasági Múzeum, 1972.
- Szőlő és bor az ex libriseken / Winorośl i wino w exlibrisie / La vigne et le vin dans l'ex libris*, szerk. Lippóczy Norbert, Bp., Magyar Mezőgazdasági Múzeum, 1970.
- Tokaj-hegyaljai Borút*, <https://satoraljaújhely.varosom.hu/latnivalok/borvidekek/Tokaj-hegyaljai-Borut.html> (letöltve: 2024. 06. 11.).
- Tokaji Borlovagrend*, <http://kiralyiudvar.lapunk.hu/?modul=oldal&tartalom=1215546#YkAhd9i8qUk> (letöltve: 2024. 06. 11.).
- Tokajvinum Hungaricum Egyesület*, <http://www.tokajvinum.hu/tartalom.php?parent=4&parent2=28> (letöltve: 2024. 06. 11.).
- TÓTH Hajnalka, *Lippóczy Norbert ex libris gyűjteménye = A Hermann Ottó Múzeum Évkönyve XLIV.*, Miskolc, 2005, 681–684.
- VAS TÓTH, Kornélia, *The Hungary-Related Bookplates of the Rudomino Library of Moscow in a Hungarian and International Context = Ekslibris – znak własnościowy, dzieło sztuki. Studia i szkice*, red. Fluda-Krokos, Agnieszka, Kraków, Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, 2018, 57–73.
- VASNÉ TÓTH Kornélia, *Oriol M. Diví, avagy a katalán ex libris fénykora = Kisgrafika*, 52(2013), 1, 13–14.
- VASNÉ TÓTH Kornélia, *Kultúra-tudomány-művelődés találkozása a XX. sz. ex libriseinek témavilágában, A moszkvai Rudomino Könyvtár hungarika ex librisei hazai és nemzetközi kontextusban*, Bp., ELTE BTK, Történelemtudományi Doktori Iskola, 2014a. (doktori disszertáció), <http://doktori.btk.elte.hu/hist/vasnetothkornelia/diss.pdf> (letöltve: 2025. 03. 11.).
- VASNÉ TÓTH Kornélia, *Kultúrtájak – A magyar világörökség, emlékhelyeink ex libriseken = Tér(v)iszonyok és térkép(zet)ek*, szerk. Bíró Csilla, Visy Beatrix, Bp., Országos Széchényi Könyvtár, Gondolat, 2014b (Bibliotheca Scientiae et Artis, 6), 190–220.
- VASNÉ dr. TÓTH Kornélia, *A moszkvai Rudomino-könyvtár hungarika ex librisei hazai és nemzetközi kontextusban*, Bp., Országos Széchényi Könyvtár, Gondolat, 2015 (Nemzeti Téka).
- VASNÉ TÓTH Kornélia, *Ex libris és képkultúra, Modern magyar ex librisek*, Bp., Országos Széchényi Könyvtár, Kossuth, 2016.

- VASNÉ dr. TÓTH Kornélia, *Műgyűjtés és ex libris, Az ex libris gyűjtés szokásrendszere, bemutatása = Hobbinyelvek, Egy anyanyelvi pályázat legjobb munkái*, szerk. Balázs Géza, Minya Károly, Bp., Anyanyelvápolók Szövetsége, 2017, 135–157.
- VASNÉ dr. TÓTH Kornélia, *Lippóczy Miklós (1913–2004), Lippóczy Norbert (1902–1996), Szigeti István (1906–1981) = Uő, Múltunk neves ex libris gyűjtői, lexikon*, Bp., Kisgrafika Barátok Köre Grafikagyűjtő és Művelődési Egyesület, 2019a, 110–111, 111–112, 186–187.
- VASNÉ dr. TÓTH Kornélia, *A bor ünnepe kisgrafikákon, Solti László ex libris és borcímke gyűjteményéről = Kisgrafika*, 58(2019b), 2, 6–7.
- VASNÉ dr. TÓTH Kornélia, *Ex librisek a XVI. század elejéről, Albrecht Dürerre emlékezünk = Kisgrafika*, 60(2021a), 2, 2–3.
- VASNÉ TÓTH Kornélia, „*Ex libris Land*” – *A magyar ex libris múltjának meghatározó eseménye, a XIII. Nemzetközi Ex Libris Kongresszus = Könyvtári Figyelő*, 31(67) (2021b), 1, 63–75.
- VASNÉ dr. TÓTH Kornélia, *Béres Béla – Ex libris gyűjtők, gyűjtemények. 8. rész*, az Országos Széchényi Könyvtár blogja, 2021c. 04. 06., https://nemzetikonyvtar.blog.hu/2021/04/06/beres_bela_ex_libris_gyujtok_gyujtemenyek_8_resz (letöltve: 2024. 05. 11.)
- VÉCSEY Bánk, *A bortermelés története a kezdetektől napjainkig*, 2013. november 19., <https://www.boraszportal.hu/hirszuret/a-bortermeles-tortenete-a-kezdetektol-napjainkig-4420> (letöltve: 2024. 05. 11.).
- Wein und Rebe. Internationale Exlibris-Ausstellung aus der Sammlung Bodnár (Ungarn) und Lippóczy (Polen) vom 1. 7. – 31. 7. 1980 in der Städtischen Rathausgalerie und vom 4. 8. – 10. 9. 1980 in der Kreisbibliothek Kronach Am Schulzentrum 1, Kronach, 1980.*
- Wein und Rebe. Internationale Exlibris-Ausstellung aus der Sammlung Bodnár (Ungarn) und Schwarz (Deutschland) in Kitzingen vom 23. 10. – 6. 11. 1987, Kronach, 1987.*

Vasné Tóth, Kornélia

“The Mental Constitution of the Hungarian Winemaker” Sándor Bodnár’s Ex Libris Collection of Grapes and Wine

The cultural history of the vine is closely intertwined with the history of humankind. Among Hungary’s 22 wine regions, Tokaj-Hegyalja is the world’s first closed and Hungary’s most historically renowned wine region, which was inscribed in the World Heritage List in 2002 under the name Tokaj Wine Region Historic Cultural Landscape. One type of the diverse motifs of ex libris, which today function as autonomous works of graphic art, is grape- and wine-themed bookplates, typically commissioned by viticulturists and oenologists living in various wine regions. For many of them, this way of life is passed down from generation to generation, and one way of transmitting this lifestyle to the fine arts is through the representation of the theme in graphic works.

Through the collection of Sándor Bodnár (1939–2020), a horticultural engineer and winemaker from Sátoraljaújhely, this study presents grape- and wine-themed ex libris as *mnemotopoi* (sites of memory) and as carriers of national character, along with the narratives and relational networks at-

tached to them. For Bodnár, commissioning and collecting small graphic works related to viticulture and winemaking constituted a form of self-expression intimately tied to his profession. Over the two decades of the 1970s and 1980s, the Bodnár collection expanded through international exchange to around 5000 items. Alongside Norbert Lippóczy's grape- and wine-themed collection – continuously presented to the Hungarian Museum of Agriculture –, Bodnár's became one of the most significant collections of this kind, both in Hungary and abroad. As graphic and cultural-historical visual documents illustrating grape and wine culture, the *ex vinis* bookplates display diverse motifs and great variability. The study offers an insight into their types by presenting the finest pieces of the Bodnár collection, including works by numerous renowned graphic artists.

Keywords: 20th–21st centuries, oenology, ex libris, Sándor Bodnár, Tokaj Wine Region Historic Cultural Landscape, grape- and wine-themed bookplates.